

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2023]

Hasan DOĞAN

<https://orcid.org/0000-0002-5445-6746>

Dr. Öğr. Üyesi

hasandogan143@gmail.com

Gümüşhane Üniversitesi

<https://ror.org/00r9t7n55>

İlahiyat Fakültesi

İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

XVIII. Yüzyıl Sanatçılarından Kıvrımlı

Âlî ve Eserleri

XVIII. Century's Artist Kıvrımlı Âlî And His Works

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 19.10.2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 11.11.2023

Yayın Tarihi | Date Published: 30.12.2023

Atıf | Citation

Doğan, H. (2023). XVIII. Yüzyıl Sanatçılarından Kıvrımlı Âlî ve Eserleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 2246-2287. <https://doi.org/10.34083/akaded.1378626>

Doğan, H. (2023). XVIII. Century's Artist Kıvrımlı Âlî And His Works. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(3), 2246-2287. <https://doi.org/10.34083/akaded.1378626>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Hasan DOĞAN | Creative Commons **Attribution-NonCommercial 4.0 International**

Öz

Yalnızca Osmanlı Devleti'nin değil, tüm bir Osmanlı tarihinin en renkli ve eğlenceli asırlarından olan XVIII. yüzyıl sanatsal ve edebî anlamda da sayısızca ismin yetiştiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. İstanbul'un fethinden sonra başkent olarak bir çekim merkezi hâline gelen İstanbul, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ilim, eğlence ve sanat merkezi olarak da cezbedici bir mekân konumuna yükselmiştir. Bu nedenledir ki siyaset, ilim, sanat, şiir, eğlence vb. alanlarda payesi olan Osmanlı halkından imkân bulabilenlerin yolu İstanbul'a düşmek zorundaydı. Osmanlı başkentine yolu düşen bu kişilerden bir kısmı burada hayatlarına devam ederlerken doğum yerleri olan asıl vatanlarını ise künye olarak isimlerine yaşatmaya devam etmişlerdir. Bu türden örneklerden biri de bu çalışmanın konusu olan ve aslen Kırımî olması nedeniyle "Kırımî" künyesi ile anılan Âli'dir.

Asıl adı Ali Can olan Âli hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmadığından şairin doğum tarihi konusunda da yeterli bilgiye sahip değiliz. Hakkında yalnızca Belîğ Tezkiresi ve Türk Şairleri'nde bilgi bulunan Âli'nin vefat tarihi konusunda da bazı tutarsız nakiller mevcuttur. Bu çalışmada, Âli'nin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NEKTY03531 arşiv numarasıyla kayıtlı *Mecmû'atü'r-resâ'il* içerisinde yer alan *Ukde-güşâ* isimli eseri ile *Dîvân*'ı tanıtılacak, mürettibi olduğu bazı şiir mecmualarına değinilecek ve bu eserlerden hareketle bahis konusu şair ve müellifin hayatının karanlık noktaları aydınlatılmaya çalışılarak kaynaklarda nakledilen kimi yanlış bilgilerin tashihi yapılacaktır. Ayrıca çalışmada XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul'da yaşadığı tespit edilen Âli'nin manzumeleri ve eserlerinden hareketle edebî yönü de ele alınacaktır. Makalenin sonunda da *Âli Dîvânı*'ndan örnek manzumeler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, XVIII. yüzyıl, Kırım, Kırımî Âli

Abstract

The XVIIIth century, which is one of the most colorful and entertaining centuries not only of the Ottoman Empire but also of Turkish history as a whole, draws attention as a period in which countless names were raised in artistic and literary terms. Istanbul, which became a center of attraction as the capital after the conquest of Istanbul, became an attractive place as a center of science, entertainment and art in the XVIIth and XVIIIth centuries. For this reason, every Ottoman person with a stake in politics, science, art, poetry, entertainment, etc. had to make their way to Istanbul. While some of these people who made their way to the Ottoman capital continued their lives here, they continued to keep their birthplaces, their original homelands, alive in their names. One of such examples is Âli, the subject of this study, who was originally from Crimea and was known as "Crimean" (Kırımî).

Since there is not much information about Âli, whose real name was Ali Can, we do not have enough information about the poet's birth date. There are some inconsistent reports about the date of death of Âli, about whom there is information only in Tezkere-i Belîğ and Turkish Poets. In this study, Âli's work Ukde-güşâ and his Dîvân will be introduced. These two works are included in the Mecmû'atü'r-resâ'il registered in Istanbul University Library with the archive number NEKTY03531. In addition to this, some of the poetry collections he organized will be mentioned, and based on these works, the dark points of the life of the poet and author in question

will be tried to be illuminated and some misinformation conveyed in the sources will be corrected. In addition, the literary aspect of Âlî, who was found to have lived in Istanbul in the first quarter of the eighteenth century, will also be discussed based on his poems and works. At the end of the article, sample verses from Âlî Divânı will be given.

Keywords: Divan poetry, eighteenth century, Crimea, Kırımli Âlî

Giriş

Osmanlı Devleti'nin gelişimiyle paralel olarak XVI. yüzyılda en güçlü seslerin çıktığı bir konuma erişen divan şiiri, XVII.-XVIII. yüzyıllarda ise özellikle nicelik olarak en parlak dönemini yaşamıştır. XVIII. yüzyıla gelinceye kadar muhteva ve şekil açısından en mükemmel örneklerini vermiş olan divan şiiri bu yüzyılda önceki asrın sanat anlayışı genel anlamda devam ettirilmiştir (Mazıoğlu, 2009, s.770). XVIII. yüzyıl, siyasi ve askerî anlamda Osmanlılar için güçlü bir asır olmasa da sanat ve edebiyat açısından Türk edebiyatının en renkli yıllarının yaşandığı bir asır olmuştur. Sultan III. Ahmed (salt. 1703-1730) ile sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (öl.1730)'nın kişisel ilgi ve çabalarının da etkisiyle bu yüzyıl başlarında *Lâle Devri* adı verilen bir zevk ve safa dönemi yaşanmıştır (Özcan, 2003, s.81). Damad İbrahim Paşa'nın sadrazam olduğu 1718 yılından, 1730 yılında vuku bulan Patrona Halil İsyanı'na değin devam eden on iki yıllık bu şaşaalı dönemde yaşanan eğlence hayatı etkilerini sanat ve edebiyatta da göstermiştir (Pala, 2003, s.84). Sultan Ahmed ve İbrahim Paşa'nın getirdiği bu barış döneminde yalnızca devlet adamları, sanatkârlar ve şairlerin değil İstanbul'da yaşayan Osmanlı halkının da her hâlükârda devrin tadını çıkarmak ve her şeye rağmen zevk ve eğlence içerisinde yaşama arzusuyla hareket ettikleri görülmektedir (Mazıoğlu, 2009, s.775). Kaynaklarda nakledildiği üzere *Lâle Devri* olarak anılan bu barış, eğlence ve zevk devrinin en önemli müsebbiplerinden III. Ahmed ve İbrahim Paşa, kendileri de şiirle uğraşmış, çevrelerindeki şairleri de koruyup gözetmişlerdir. Bu nedenledir ki bu dönemi idrak eden sanatkârlardan bir kısmı III. Ahmed ve İbrahim Paşa'nın sanat zevkine uygun eserler vücuda getirmiş ve bu sayede dikkatlerini çekerek himayelerine girmeyi arzulamışlardır. Nitekim bu çabanın divan şiirindeki en bariz sonucunu Damad İbrahim Paşa için yazılan kasidelerde görmekteyiz. Paşa'nın lale çiçeğine olan özel ilgisini farkedenden birçok şair, söz konusu sadrazam övgüsünde lale isim/türlerinin zikredildiği çok sayıda manzume kaleme almışlardır (Hakverdioğlu, 2012, s.40-44).

Fethinden itibaren siyasetin ve ilmin merkezi hâline gelen İstanbul zamanla cazibesini daha da arttırmış ve imparatorluğun en renkli hayatlarının yaşandığı bir eğlence merkezi hâline gelmiştir. İlim, siyaset, hilafet, kültür, sanat ve edebiyat gibi birçok alanın merkezi olan başkent, bu alanlardan bir veya birkaçına ilgi duyanlar için de bir uğrak yeri olmuştur. Bu sebepledir ki Osmanlı Devleti'nin hükmettiği ya da hükmetmediği yakın uzak birçok bölgeden insanlar bir şekilde İstanbul'a gelmiş ve imkân bulan kimi isimler başkentte yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu duruma örnek oluşturabilecek isimlerden biri de bu çalışmanın konusunu teşkil eden Kırımli Âlî'dir. İstanbul'a ne zaman ve nasıl geldiği

bilineyen ve asıl vatanına nispetle Kırmılı lakabıyla anılan şair ve müellifin hayatı ve tespit edilebilen eserleri aşağıda etraflıca ele alınacaktır.

1. Kırmılı Âlî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

1.1. Âlî'nin Hayatı

Elimizde mürettep ve eksiksiz bir divân bulunmamakla beraber Âlî'nin manzumelerini ihtiva eden mecmuada yer alan bazı ifadelerden anladığımız kadarıyla Âlî mahlasıyla şiirleri bulunan bahis konusu şairin adı *Ali Can*'dır ve şair Kırim asıllıdır. Nitekim sözü edilen şiir mecmuasında Âlî'nin şiirlerinin sunumunda çoğu kez “*Âlî-i Kırimî*” ifadesi geçmektedir. Ayrıca çok sık olmamakla beraber birkaç yerde de “*Âlî / Âlî Cân Kırimî* (علي / عالي جان قريمي)” ifadeleriyle de karşılaşmaktayız. Bu bilgilerden hareketle yapılan taramalarda Kırmılı Âlî hakkında kaynakların çok fazla bilgi barındırmadığı görülmüştür.

Literatürde hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Âlî ile ilgili bilgi veren yalnızca iki kaynak bulunmaktadır. Kırmılı Âlî ile ilgili bilgi veren ilk kaynak *Belîğ Tezkiresi*'dir. İsmail Belîğ (öl.1730), antoloji mahiyetindeki biyografik eserinde Âlî hakkında birkaç kelimelelik bilgi vererek şiirlerinden örnek olarak da yalnızca iki beyit sunmuştur (Abdulkadiroğlu, 1985, s.328):

“**Âlî:** Kırimî ‘Alicân. Biñ yüz on beş senesinde bekâya intikâl itdi.

Ne âl ider bilineydi o gül-'izâr baña
Terahhum eyler idi ‘andelîb-i zâr baña

Gehî kirişme vü nâz gehî 'itâb ü cefâ
Neler eyler hele görseñ o şîve-gâh baña”

Belîğ'in örnek olarak verdiği bu beyitler, Âlî'nin elimizdeki *Divân*'ında aynı şekilde yer almaktadır. Bu bakımdan Belîğ'in sözünü ettiği şair ile çalışmamıza konu olan şairin kimliği hususunda şüphe kalmamaktadır.¹ Mevcut bilgilerimize göre Kırmılı Âlî ile ilgili en fazla bilgi veren isim Sadeddin Nüzhet Ergun (öl.1946)'dur. Ergun, *Türk Şairleri* isimli eserinde Kırmılı Âlî hakkında yalnızca *Belîğ Tezkiresi*'nde bilgi bulabildiğini, başka bir eserde söz konusu şahsiyetle ilgili hiçbir malumata tesadüf etmediğini nakletmektedir. Ergun, çeşitli mecmualarda Âlî'nin şiirlerinin kayıtlı olduğunu belirtir ve ardından beş gazel örneği verir. Ergun ayrıca, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı olan bir mecmuada Âlî'nin kendi hattıyla bazı manzumelerinin kayıtlı olduğu bilgisini de vermektedir. Ergun'a göre çeşitli mecmualarda şiirlerine rastlanan Kırmılı Âlî, devrinde şöhret sahibi olan bir şairdir (Ergun, 1936, s.47):

¹ Biyografik kaynakların bir derlemesi mahiyetindeki *Tuhfe-i Nâilî*'de *Belîğ Tezkiresi*'nde verilen bilgi ve tanık beyitlerin aynı şekilde geçtiği görülür (Kurnaz & Tatcı, 2001, s.628). Ayrıca Osmanlı devri Kırim edebiyatının konu edildiği ve Kırmılı Âlî'nin anıldığı kimi çalışmalarda da sözü edilen tezkirelerde yer verilen ifadeler aynı şekilde tekrar edilmiştir (bk. Kurnaz & Çeltik, 1998, s.679).

“Âli (Kırımlı): XVIII. asır şairlerindendir. Belîğ Tezkiresi’nde verilen malumata göre asıl adı Ali Can Bey olan Âli, H 1115 / M 1703’te ölmüştür. Başka tezkirelerde şair hakkında ufak bir kayda bile tesadüf edemedim.

Belîğ, onun bir gazelinden iki beytini örnek olarak gösteriyor. Bu gazeli bir mecmuada tamam olarak buluyoruz (Topkapı Hazine No. 1763). Birkaç manzumesi daha yazılı olan bu mecmuada şairin el yazısını da görmekteyiz. Diğer bazı mecmualarda da;

La’li gibi her cevher-i nâyâb degildir
Rûyî gibi hurşîd-i cihân-tâb degildir

Merdüm-i didede olsaydı ger insâniyyet
Direm-i eşkümi sarf itmez idi su yerine

gibi şaire ait birkaç beyte rastlıyoruz (Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu No: 755, 868).

‘Kırım Âli’ başlığıyla manzumeleri mecmualara kaydedilmiş olan şairin, devrinde oldukça şöhret sahibi bir şair olduğu söylenebilir.”

Nüzhet Ergun bu bilgilerin ardından Âli’nin manzumelerinden örnek olarak beş gazel vermiştir. Bahis konusu bu gazellerin tamamı Âli’nin elimizdeki *Dîvân* nüshasında da aynı şekilde yer almakla beraber Ergun’un Âli biyografisi içerisinde naklettiği ve yukarıda verilen iki beyitten ikincisi Âli’nin şiirlerinin büyük kısmının yer aldığı İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesindeki *Dîvân* nüshasında yer almamaktadır. Ergun da bu manzumeleri aldığı kaynakları yukarıda görüldüğü üzere parantez içerisinde belirtmiştir. Fakat yaptığımız taramalarda Ergun’un sözünü ettiği katalog numaralarıyla kayıtlı yazmalarda Kırımlı Âli ile ilgili herhangi bir manzumeye rastlanmamıştır. Bununla beraber incelemelerimiz neticesinde Ergun’un naklettiği bu manzumelere, Millet Kütüphanesinde *AEMnz663* ve *AEMnz776* arşiv numaralarıyla kayıtlı şiir mecmualarında tesadüf edilmiştir. Bu bağlamda Ergun’un ya katalog numaralarını sehven yanlış yazdığı veya da bahis konusu kütüphanenin kataloglarının zamanla değiştiği söylenebilir. Nüzhet Ergun’un Kırımlı Âli biyografisinde değindiği en dikkat çekici nokta, şairin kendi el yazısıyla manzumelerinin kayıtlı olduğunu söylediği mecmuadır. Sözü edilen kütüphaneden temin ettiğimiz mecmua incelendiğinde Nüzhet Ergun’un da ifade ettiği üzere büyük ihtimalle Âli’nin kendi kalemile kaydettiği birtakım manzumelerle karşılaşmıştır. Ekseriyeti gazel formunda olan bu manzumeler çoğunlukla “*Âli-i Kırımı*” başlığıyla sunulmuştur. Fakat mecmuanın 53b yaprağında yer alan musammat gazel, “*li-muharrihi ‘Âli*” serlevhasıyla kaydedilmiştir. Bilindiği üzere yazma eser kültüründe müellif veya mürettepler kendi manzume ya da nesir örneklerini çoğunlukla *li-nâmukihî*, *li-kâtibihî*, *li-müellifihî*, *li-muharrihi* vb. tabirlerle takdim ederler. Sözü edilen mecmuadaki metinler incelendiğinde, derkenarlardaki bazı mensur kısımlar hariç tutulursa, mecmuaya kaydedilen metinlerin hemen tamamının aynı elden çıktığı izlenmektedir. Buna binaen bahis konusu mecmuanın kuvvetle muhtemel Kırımlı Âli tarafından derlendiği ve şairin mecmuaya kimi manzumelerini de kaydettiği söylenebilir.

Mecmuada Bâkî, Bahâ'î, Dânişî, Edâyî, Es'ad, Fâyik, Fuzûlî, Hâsîlî, Hâşimî, Hayretî, İshâk, Kadri, Mezâkî, Misâli, Muhibbî, Nâbî, Nâ'ilî, Nefî, Neşâtî, Nizâmî, Refdî, Rûhî, Râmî, Ravzî, Sabrî, Selâmî, Siyakî, Sükûnî, Şehrî, Ulvî, Vecdî vb. çoğunluğu XVI.-XVII. yüzyılda yaşamış şairlerin manzumeleri yer almaktadır. Sözü edilen mecmuanın en dikkat çekici yanı ise Âlî'nin klasik divan tertibinde görüldüğü üzere gazellerin elif-bâ sırasını gözeterek mecmuayı tertip etmiş olmasıdır. Ayrıca söz konusu manzumelerin büyük kısmının da birbirine nazire olması bahis konusu mecmuayı daha da değerli kılmaktadır. Kıbrımlı Âlî'nin kişisel zevkine göre tertip ettiği düşünülen bu mecmuadan hareketle Osmanlı şairinin yetişmesi ve gelişmesinin izlerini de sürebilmek mümkündür. Zira bazı çalışmalarda bu türdeki nazire mecmuaları *Osmanlı şair okulunun kayıt defterleri* ve *Osmanlı şiir akademisi* olarak tanımlanmıştır (Kurnaz, 2007, s.2; Kalpaklı, 2006, s.133).

Âlî hakkında başka hiçbir eserde bilgi bulunmaması söz konusu şairin hayatına yönelik tespit ve değerlendirmeleri eldeki eksik *Divân* nüshası ve eserleri odağında yapmayı gerekli kılmaktadır. Bu açıdan öncelikle *Divân*'daki methiye ve tarih manzumelerini irdelemek ve şairin yaşadığı dönemle ilgili izleri bu manzumelerde sürmek elzemdir. *Âlî Divânı*'da dönemin padişahına yazılmış bir kaside bulunmamaktadır. Bununla beraber Âlî'nin III. Ahmed (salt. 1703-1730)'in sadrazamlarından Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (öl.1730) övgüsünde bir kaside yazdığı ve çeşitli olaylar için bazı tarih manzumeleri kaleme aldığı görülür. "*berây-ı şadr-ı âlî ibrahîm paşa şükûfe-i lâle goft 'âlî cân-ı kırımı*" başlığından da anlaşılacağı üzere Âlî, dönemin sadrazamlarından İbrahim Paşa'ya bir kaside takdim etmiştir. Kaynaklarda nakledildiği üzere Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, M 1718 – 1730 yılları arasında sadrazamlık yapmıştır (Aktepe, 1993, s.441-42). Başarılı bir devlet adamı ve sadrazam olmanın yanı sıra III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan ile yaptığı evlilik sayesinde padişahın gözde adamları arasına giren İbrahim Paşa, Lâle Devri olarak adlandırılan dönemin renkli simalarından biri olarak öne çıkmaktadır. Yaptırdığı saraylar, köşkler; düzenlediği helva sohbetleri ve özellikle lâle eğlenceleri ile dönemin kültür ve sosyal hayatının canlanmasında büyük rol oynamıştır. Lâle eğlencelerine düşkün olan İbrahim Paşa, III. Ahmed'i de etkilemiş ve padişahın da lâle türlerine ve eğlencelerine ilgisinin artmasına neden olmuştur. İbrahim Paşa'nın sık sık lâle eğlenceleri tertip etmesi, etrafında bir edebî muhit oluşmasına vesile olur. Bunun bir sonucu olarak da birçok şair *şükûfe-nâme*² adı verilen bir edebî tür ile Sultan III. Ahmed ve İbrahim Paşa övgüleri kaleme almıştır. Hatta zamanla III. Ahmed ve İbrahim Paşa'ya sunulan şiirlerin derlendiği özel mecmualar dahi tertip edilmiştir. Nitekim Fâ'iz Efendi (Fâ'iz Ali Ağa) ve Şâkir Bey (Hüseyin Şâkir Bey) tarafından M 1714-1728 yılları arasında derlenen ve 102 şairin 506 manzumesinin kaydedildiği şiir mecmuası bu durumun en bariz ve dikkat çekici

² Osmanlı çiçek yetiştiriciliği, çiçek yetiştiricileri ve çiçekleri hakkında Osmanlı Türkçesiyle yazılmış, resimli yahut resimsiz eser şeklinde tanımlanan şükûfe-nâmeler, çiçekler ilgili kaleme alınan müstakil edebî türlerdendir. Çoğunluğu mensur olan bu türdeki eserlerden bazılarında manzum kısımlar da bulunmaktadır (Koç Keskin & Kılıç, 2018, s.258). Müstakil olarak kaleme alınan şükûfe-nâmelerin yanı sıra çiçek ve özellikle lâle türleri/isimleri ile kaleme alınmış manzumeler de bulunmaktadır. Bu türden örneklerin büyük kısmının burada sözü edilen İbrahim Paşa övgüsünde kaleme alındığı dikkat çekmektedir.

örneklerindedir (Hakverdioğlu, 2021; 2012, s.55). Yukarıda sözü edilen Âli, İbrahim Paşa övgüsündeki kasidede Paşa'dan sadrazam olarak söz etmektedir. Dolayısıyla şair bu kasideyi M 1718 yılından sonra yazmış olmalıdır. Bu durumda Belîğ ve Nüzhet Ergun'un Âli'nin ölüm tarihiyle ilgili tespitleri yanlış görünmektedir.

Âli'nin kaleme aldığı tarih manzumelerinde şairin düşürdüğü tarihler, H 1115 – 1136 / M 1703 – 1724 tarihleri arasında gerçekleşen olaylarla ilgilidir. Ayrıca şairin *Dîvân*'ı ile *Ukde-güşâ* isimli eserlerini ihtiva eden ve çeşitli notlar ile şiir parçalarından oluşan mecmuanın sonunda yer alan kayıta söz konusu derlemenin H 1136 yılında ve Rebiyülahir ayının başlarında (M Ocak 1724) tamamladığı belirtilmiştir.³ Bu zaviyeden bakıldığında Âli'nin en geç M 1723-24 yıllarında hayatta olduğu kesin olarak söylenebilir. Oysa Kırımlı Âli hakkında bilgi veren Belîğ ve Nüzhet Ergun, şairin H 1115 / M 1703 yılında vefat ettiğini nakletmektedirler. Bu bakımdan şairin vefatıyla ilgili bilgide her iki ismin de yanlışlığı aşikârdır.

Âli'nin yaşamı ile ilgili izleri sürebileceğimiz diğer manzumeler ise şairin Safiye Sultan-zâde Mehmed Rezmî'nin (öl.1719) bazı gazellerine yazdığı nazirelerdir. “*olur mı pey-rev olmak rezmîye ‘âli-i kem-kaadre / şorulsa bendeñüzden kaṭreyüz nisbetle deryâya*” [İÜ.-65b]⁴ mısralarıyla Rezmî'ye olan saygısını açıkça ifade eden Âli'nin, Rezmî ile bir bağının olduğu ve her iki şairin görüştükları kuvvetli bir ihtimaldir. Ayrıca Rezmî'nin *Dîvân*'ını M 1716-17 yıllarından önce tertip ettiği bilinmektedir (Gürbüz, 2022).⁵ Tüm bu bilgiler de Belîğ ile Nüzhet Ergun'un Âli'nin vefat tarihi hususunda naklettikleri bilginin yanlışlığına işaret etmektedir. Buraya kadar değinilen bilgileri toplamak gerekirse doğum tarihi bilinmeyen Kırımlı Âli, XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşamış ve M 1723-24 yıllarından sonra vefat etmiş bir şahsiyettir. Ayrıca şairin özellikle İstanbul'da inşa edilen çeşitli konaklar için tarih manzumeleri kaleme almış olması, Âli'nin en azından ömrünün bir bölümünü İstanbul'da geçirmiş olduğuna işaret etmektedir.

³ “*temme hâzihî mecmû'a bi-'avni'llâhi te'âlâ li-seneti (1136) sittetü ve şelâsün ve mi'e ve elf fi evâ'ili mâh-ı rebî'u'l-âḫîr fi yevmi'l-eḫad*” [İÜ.-173b]

⁴ Çalışmada Kırımlı Âli'den yapılan alıntılar bahis konusu şairin eserleri ile manzumelerinin yer aldığı İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NEKTY03531 arşiv numarasıyla kayıtlı *Mecmû'atü'r-resâ'il* ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde H.1763 arşiv numarasıyla kayıtlı *Mecmû'a*'dan yapılmıştır. Bu ve bundan sonraki alıntılarda ilk eser İÜ. şeklinde kısaltılırken ikinci eser TSMK. şeklinde kısaltılmıştır. İlgili mısra veya beyitlerin yer aldığı sayfalar da varak numaralarıyla belirtilmiştir. Ayrıca tarafımızca transkribe edilen alıntılarda büyük küçük harf ayrımı yapılmamış, özel isim olsalar dahi tüm kelimeler küçük harfle yazılmıştır.

⁵ Burada *Rezmî Dîvânı* ile ilgili şu bilgiyi de vermek gerekmektedir. Rezmî, *Dîvân*'ını H 1110 / M 1698 yılında tertip ettiğine dair tarih düşürmüştür. Ancak eserde H 1129 / M 1716-17 yılına kadar meydana gelen çeşitli olaylara düşürülmüş tarihlerin bulunması, şairin *Dîvân*'ını tertip ettikten sonra da şiir yazmaya devam ettiğini ve yazmadaki boş sayfalara ve sayfa kenarlarına eklemeler yaptığını göstermektedir (Gürbüz, 2022). Dolayısıyla Âli'nin nazire yazdığı gazeller Rezmî'nin daha önce kaleme aldığı manzumeler olabilir. Ya da Âli'nin, Rezmî'nin manzumelerini *Dîvân*'dan değil de bir sohbet meclisinde yahut başka bir vesile ile duymuş olabileceği de ihtimal dâhilindedir.

Âli hakkındaki bilgilerimizin sınırlı olması, şairin ailesi ve çevresi ile ilgili değerlendirmeye de elvermemektedir. Bu hususta da müracaat edilebilecek tek kaynak şairin kendi telifâtıdır. Fakat *Dîvân*'da devlet yahut din büyükleri ile ilgili yalnızca bir kaside yazılmış olması şairin ilişki ağı ile ilgili değerlendirmeleri zorlaştırmaktadır. Şairin manzumelerinin kayıtlı olduğu mecmuuda bazı mensur eserler de bulunmaktadır. Bu eserlerden ilki *Ukde-güşâ* isimli bir eserdir. Söz konusu eserin giriş kısmında şair;

“(...) ser-töbî-i sâbık ‘Âli Ağa hâzretlerinün gencürî Süleymân Ağa birâderimüz müdâvâ-yı gün-â-gün ile sebeb-i indifâ’-ı tâb-ı teb-i ta’b-nümün olmalarıyla...”
[İÜ.-2a]

şeklinde ifadeler kullanır. Bu cümlelerden anlaşılacağı üzere Âli'nin Süleyman isminde bir kardeşi olmalıdır. Süleyman Ağa, topçubaşı Ali Ağa'nın hazinedarlığını yapmaktadır. Âli'nin *Ukde-güşâ* isimli eserini H 1129 / M 1716-17 yılında telif ettiği bilindiğine göre şairin bu yıllarda hayatta olan bir kardeşi vardır. *Ukde-güşâ*'nın giriş kısmında adı anılan Ali Ağa'yı, vefalı dost olarak tanımlayan Kıvrımlı Âli'nin eski topçubaşılardan olan Ali Ağa ile aralarında dostluğa varan bir münasebet olduğu açıktır. Ayrıca Âli'nin tarih manzumelerinden çoğunluğunun topçubaşılar için kaleme alındığı görülmektedir. Bu durum şairin topçu ocağına⁶ mensup bir asker olabileceğini düşündürmektedir.

Âli'nin çevresi ile ilgili değerlendirmelerde şairin çeşitli olaylar için düşürdüğü tarihler ve nazire yazdığı şairler üzerinden de bazı çıkarımlar yapılabilir. *Âli Dîvânı*'nda çeşitli vesileler ile kaleme alınmış 19 tarih manzumesi bulunmaktadır. Bu tarih manzumelerinden çoğunluğu vefat konusudur. Tarihlerden önemli bir miktarı da kasriyye/dâriyye türündedir. *Âli Dîvânı*'ndaki tarih manzumeleri arasında en çok konu edilen isim Topçubaşı İbrahim Ağa'dır. Âli'nin naklettiği bilgiye göre İbrahim Ağa, H 1129 / M 1717 yılında topçubaşı olarak atanmıştır. Hayatı hakkında çok bilgiye ulaşamadığımız İbrahim Ağa ile ilgili tesadüf ettiğimiz tek malumat *Târîh-i Çelebizâde / Çelebizâde Âsım Tarihi*'nde geçmektedir. Bahis konusu eserde nakledildiğine göre uzun yıllar topçubaşı olarak görev yapan İbrahim Ağa, birkaç ay hastalık çekmiş ve nihayetinde 9 Cemaziyelahir 1137 / 23 Mart 1725 yılında vefat etmiştir (Özcan vd., 2013, s.1422). Âli'nin tarih manzumelerinde konu ettiği İbrahim Ağa'nın sözü edilen bu isim olması muhtemeldir. Âli, İbrahim Ağa'nın topçubaşılığa atanmasına ve yaptırdığı ev veya konaklara dört farklı tarih düşürmüştür. Bu durum, Âli ile İbrahim Ağa arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Hatta bu sosyal ağ, hâmilik ilişkileri açısından da yorumlanmaya açıktır. Zira Âli, İbrahim Ağa'nın özellikle sahile yaptırdığı konağı abartılı bir üslupla metheder. Bu övgüler, İbrahim Ağa'nın bahis konusu konağında edebî meclisler düzenlediği ve Âli'nin de bu meclislerin önde gelen misafirleri arasında olduğu ihtimalini düşündürmektedir. Zira bu manzumelerde şair methe konu olan konağın dostlar için bir dinlençe yeri olduğunu belirtir:

⁶ *Topçu ocağı*, Osmanlılarda kapıkulu ocağı teşekküllerinden birinin adıdır. Bu ocakta görevli askerlerin top dökmek ve top kullanmak olmak üzere iki görevleri bulunmaktaydı. Topçu ocağının âmiri, sertopı de denilen topçubaşı idi (Pakalın, 1983, s.513).

yem döker kıılmağa ahabâbı şikâr
şayd-gâh-ı dil-i ‘ankâdur bu

‘ayş u rāhatuñda bî-hemtâ
cây-ı ārām-ı ehibbâdur bu

çekilür seyrine yārân-ı şafâ
menzil-i dil-keş-i vâlâdur bu [İÜ.-28a-28b]

Çelebizâde Âsım’ın eserinde zikrettiği İbrahim Ağa ile *Âli Dîvânı*’nda anılan ismin aynı kişi olduğuna işaret eden bir diğer veri ise yine Çelebizâde Âsım’ın İbrahim Ağa’nın vefat bilgisini verdiği bölümde geçmektedir. Âsım, söz konusu bölümde İbrahim Ağa’nın vefatından sonra işlerin aksamaması için dönemin topçular kethüdası olan Muhammed Ağa’nın vekil olarak tayin edildiği bilgisini vermektedir (Özcan vd., 2013, s.1422). Bu bilginin Âli ile alakası ise yine *Âli Dîvânı*’nda yer alan bir tarih manzumesinde karşımıza çıkmaktadır. *Dîvân*’daki ikinci tarih, H 1129 / M 1716-17 tarihlerinde topçular kethüdası olarak atanan Muhammed Ağa hakkındadır. 16 beyitlik söz konusu tarihte Âli, Muhammed Ağa’yı çeşitli yönleriyle methettikten sonra onun Allah’ın yardımıyla topçular kethüdası olduğunu nakleder:⁷

hürûf-ı hâl-dâriyla dinildi ‘âliyâ târih
be-‘avn-i rabb muhammed topçıyâna kethudâ oldu [İÜ.-26b-27b]

ب ن ب ب ج ي ن ت خ ي = [H 1129 / M 1716-17]

Âli’nin sosyal çevresi ile ilgili bilgi kırıntıları bulabileceğimiz bir diğer tarih manzumesi ise Halil Paşa’nın Cidde mutasarrıfı olarak atanmasıyla ilgili şiiirdir. Bahis konusu şiiirde belirtildiği üzere Halil Paşa H 1125 / M 1713-14 tarihlerinde Cidde’ye tayin edilmiştir. Fakat şiiirde Halil Paşa’nın görevi, makamı yahut rütbesiyle ilgili hiçbir bilgi yer almamaktadır. Bununla beraber tarihî kroniklerde yaptığımız taramalarda bazı ipuçlarına tesadüf edilmiştir. Nitekim Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’nde kayıtlı ve H 1123-1125 / M 1711-1714 yılları arasında meydana gelen kimi olayların kaydedildiği 119 numaralı mühimme defterinde “*Mekke-i Mükerrreme şeyhül-haremlîği ile Cidde-i Ma’mûre sancağına mutasarrıf olan el-Hac Halil Paşa*” şeklinde bir ibare geçmektedir (DABOA 119-1961). Ayrıca 1715 yılının Nisan ve Ekim ayları arasında meydana gelen bazı hadiselerin kaydedildiği 123 numaralı mühimme defterinde de daha önce Cidde mutasarrıfı olan ve yaptığı bazı akçeli usulsüzlükler nedeniyle görevinden azledilerek İstanbul’da bir müddet hapiste tutulan Halil Paşa nam bir kişiden söz edilir (Şimşek 2014: 87; 112; 114; 132; 134; 136). Yine Osmanlı Arşivi’nde kayıtlı ve çoğunluğu 1715-1716 yıllarına ait olan birçok arşiv belgesinde de Cidde mutasarrıfı olup azledilen Halil Paşa

⁷ *Çelebizâde Âsım Tarihi*’ni Latin alfabesine aktararak yayınlayan araştırmacılar her iki ismin aynı imla ile yazılması nedeniyle Muhammed’i Mehmed şeklinde okumayı tercih etmişlerdir (bk. Özcan vd., 2013, s.1422). Fakat burada değerlendirilen manzumeden de anlaşılacağı üzere bahis konusu ismin, vezin gereği Muhammed veya Mehmed şeklinde okunması gerekmektedir.

isimli birinden söz edilir. Bununla beraber söz konusu arşivin elektronik kataloğunda yapılan taramalarda Halil Paşa'nın tayiniyle ilgili bir belgeye rastlanmamıştır. Fakat mevcut bilgi ve belgelere göre Kıvrımlı Âlî'nin sözünü ettiği Halil Paşa ile yukarıda değinilen belgelerde zikredilen Cidde mutasarrıfı Halil Paşa'nın aynı isim olması en kuvvetli ihtimal olarak görünmektedir. Bu ihtimal dikkate alındığında çalışmamıza konu olan şairin sosyal çevresinde etkileşimde olduğu şahsiyetlerden biri de Halil Paşa olarak belirmektedir. Âlî'nin sosyal ilişkilerini değerlendirdiğimiz bu kısımda bir hususa da özellikle değeriendirmek isteriz. Daha önce ifade edildiği üzere Kıvrımlı Âlî ile dönemin zevk sahibi şairlerinden olan Rezmî arasında sıkı bir bağ görünmektedir. Şiirlerinde Rezmî mahlasını kullanan şairin asıl adı Mehmed olup babası Hüseyin Paşa (öl.1099/1687-8)'dir. Annesi ise, IV. Murad'ın kızlarından Safiye Sultan'dır. Bu nedenle Rezmî, "Safiye Sultan-zâde" olarak da anılmaktadır (Gürbüz, 2014). Âlî'nin padişah soyundan gelen bir tanıdığı -belki de dostu veya hocası- olmasına rağmen başta padişah olmak üzere Osmanlı ailesinden hiç kimseye kaside yazmamış olması düşündürücüdür.

1.2. Edebî Kişiliği

Daha önce ifade edildiği üzere Âlî hakkında bilgi veren kaynaklar sınırlıdır. Üstelik bu kaynaklarda da şairin edebî yönü ile ilgili bir değeriendirmeye karşılaşılmaz. Yalnızca Nüzhet Ergun, Âlî'nin mecmualarda şiirlerinin olmasının onun döneminde beğenilen bir şair olduğuna işaret ettiğini belirtir. Bu bakımdan Âlî'nin edebî yönünü, şairin eldeki manzumeleri üzerinden değeriendirmek gerekir.

Âlî, divan şiirinin alışılmış kelime kadrosunu kullanan ve geleneğin belirlediği kurallara bağlı bir şair olarak öne çıkmaktadır. Hemen her divan şairi gibi Arapça ve Farsça bilgisi olduğu görülen Âlî, Arapça âyet ve mesellerden yer yer zımnın bazı durumlarda ise lafzen ıktibas ve alıntılar yapmıştır. Şairin kasidelerinde divan şiirinin alışılmış benzetme ve mazmunlarını kullandığı ve memduhun kalıplaşmış bazı ifadelerle övüldüğü görülür. Bazı manzumelerde Arapça ve Farsça ibareler çok sık kullanılmışken şiirlerin bir kısmında ise ortalama bir okuyucunun anlayacağı düzeyde bir kelime kadrosu kullanılmıştır. Bu durum şairin her iki biçimde de şiir yazabildiğini ve kişisel tercihinine göre hareket ettiğini gösterir. Âlî'nin Türkçe asıllı kelimeleri sık kullandığı kimi manzumelerde eski Anadolu Türkçesinin söz varlığı içerisinde yer alan lakin günümüzde kullanımdan düşmüş bazı kelimeleri tercih ettiği görülür. Aşağıdaki beytin ikinci mısrasında yer alan kesil-, kop-anlamındaki *üzül-* fiili bu türden bir örnektir:

bu deñlü keş-me-keş ü şad-belâ ile 'âlî
cefa-yı kâküli dilden *üzülmedi* gitdi [İÜ.-25a]

Âlî'nin manzumelerinde hususiyetle de gazellerinde öne çıkan bir husus da *irsâl-i mesel* ya da *irâd-ı mesel* isimleriyle bilinen sanattır. Bu türden örneklerde şair ilk mısrada ortaya koyduğu fikri destelemek ve temellendirmek maksadıyla ikinci mısrada bir atasözü zikreder. Örneğin aşağıda verilen beytin ilk mısrasında Âlî, cimri insanların kişiye tembellik vereceğini belirtirken bu düşüncesini temellendirmek maksadıyla ikinci mısrada eşek arısının da iğne vurduğunu/soktuğunu lakin bal vermediğini aktarır. Ayrıca

beyitte yukarıda değinildiği üzere günümüzde vur- şeklinde kullanılan fiilin eski Anadolu Türkçesindeki şekli olan *ur-* fiilinin kullanıldığı da dikkat çekmektedir:

dem olmaz kim ḥasīs ü mümsik insāna kesel virmez
çü *zenbūr-ı yabanī niş urır ammā ‘asel virmez* [İÜ.-17a]

Âlî, divan şiirinin yaygın nazım şekillerinden birçoğunu başarıyla kullanmıştır. Fakat eldeki manzumelerden hareketle Âlî'nin bir gazel şairi olduğu söylenebilir. Ayrıca şairin tarih düşürmedeki becerisi de dikkate değerdir. Bu noktada şairin manzumelerinde yalnızca soyut kavramları değil sosyal hayatın gerçeklerini de şiirlerinde konu ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Örneğin *Dîvân*'daki tarih manzumeleri ve İbrahim Paşa övgüsündeki şükûfe-nâme türündeki kaside, Âlî'nin içinde yaşadığı toplum ve devrin yansımalarını görebileceğimiz dikkate değer manzumelerdir. Ayrıca bazı gazellerinde de şairin zamandan ve çevresinden şikâyet ettiğini görürüz. Nitekim aşağıda verilen beyitlerde şair maarif ehlinin kendi dostları tarafından zarara uğratıldığını belirtir:

mişâl-i yūsuf-ı ken‘ân ihvân u qarîninden
sitem çekmekdedür ehl-i ma‘ârif hem-nişininden [İÜ.-21b]

Âlî Dîvânı'nda şairin poetik anlayışını aktardığı bazı örneklerle de karşılaşmaktayız. Şairin, birçok divan şairinde görüldüğü üzere şiir sanatı ile ilgili düşüncelerini genellikle gazellerin mahlas beyitlerinde yansıttığını görürüz. Bazı mahlas beyitlerinde Âlî'nin özgüveni yüksek bir şair olduğu dikkat çeker. Şair, Rum şairlerinin gıpta ettiği bir şair olarak övünmektedir. Ayrıca Âlî, başarılı şiirleri yüzünden kiskanılan bir şair olduğu görüştüğüdür:

ter-zebânân-ı rûm ‘âlinüñ
râğıb oldı görünce şi‘r-i terin [İÜ.-78b-79a]

suḥanda tâze-zebânânı rûmuñ ey ‘âlî
ḥacil-geşte vü mağbûṭ-ter-i zebânumdur [İÜ.-13b-14a]

bu mağbûṭ-ı ṭabâyi‘ nazm u şi‘ri ‘arz idüp nâsa
yine ‘âlî beni maḥsûd-ı ḥassâd olduğum ister [İÜ.-14a-14b]

Âlî, yaratıcılığı neticesinde nazmettiği şiirlerini ünlü Arap şairi Hassân'ın (öl. 680?) bile beğenisine layık görür:

n'ola ḥassân olsa ‘âlî ḥaḳḳuña aḥsent-gü
ihtirâ‘-ı ṭab‘uña ḥüsn ü edâ taḥsîn ider [İÜ.-14b-15a]

Âlî'nin kendi şairlik yeteneği ve şiir gücünü zaman zaman mübalağa ile methettiği de vakidir. Âlî, şiirine nazire yazılamayacağı iddiasındadır. Buna cüret edecek kimse bulunamaz:

bu penç-beytümüze çâr-süy-ı ‘irfâna
nazîre cür‘et ider ‘âliyâ beşer mi gelür [İÜ.-68b]

Ayrıca şair kendisini taze edalı mana güzeli olarak da tanımlar:

‘âli bizüz ol tâze-edâ şâhid-i ma‘nâ
‘aks-efgen-i mir’ât dil-i rüşenümüzdür [İÜ.-69b-70a]

Örneklerine çok sık rastlanmamakla beraber divan şiirinde bir şair bazen kendi yazdığı şiirine de nazire yazabilir. Bu durum şairin şiirde ilerlemesi ve ele aldığı konuyu daha da ileri götürmesi ve genişletmesi olarak yorumlanabilir (Yavuz 2013: 361). Bu tür örneklerde şair kendi şiirine nazire yazılamayacağı ve yalnızca kendisinin benzer bir şiir yazabileceği düşüncesindedir. Bir atışma yahut şiir yarışması olarak görülen bu gelenekte asıl gaye kendi şairliğini yüceltmek ve övünmektir. Âlî’nin de kendi şairliğiyle övündüğü ve diğer şairleri küçük gördüğü en önemli örnek şairin kendi gazeline yazdığı nazirede karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu gazelin makta beytinde Âlî, kendi kendine nazire yazdığını ve güzel söz söyleyen şairlerin bu yarışmada mahcup olduklarını belirtir:

nazîre ħod-be-ħod inşâ idüp benüm ‘âlî
suħan-verân yine maħcüb-ı imtiħânumdur [İÜ.-14a; TSMK-H.1763-50a]

Şairlerin edebî çehrelerinin oluşumunda üstat kabul ettikleri veya aynı ortamlarda buldukları şahsiyetlerin önemli etkileri vardır. Bazı şairler, etkilendikleri bu isimleri manzumelerinde ismen zikrederler. Kimi sanatçılar da şiirlerinde yer verdikleri bazı isimleri yalnızca kıyas unsuru olarak anarlar. Bu türden manzumelerde şairlerin çoğunlukla örnek aldıkları ya da kıyas unsuru olarak andıkları isimleri “*üstâd*” olarak niteledikleri yahut yalnızca mahlaslarını zikrettikleri görülür. Bu bağlamda *Kırımlı Âlî Divânı*’ndaki bazı gazellerde de şairin örnek aldığı isimleri açıkça andığı dikkat çeker. Âlî’nin örnek aldığı ve etkileşimde olduğu en önemli isim daha önce ifade edildiği üzere Safiye Sultan-zâde Mehmed Rezmî (öl.1719)’dir. *Âlî Divânı*’nda yer alan dört gazel, Rezmî’ye nazire olarak kaleme alınmıştır. Bu gazellerden birinde Âlî, Rezmî’yi açıkça anarak onun gibi şiir yazmasının mümkün olmadığını belirtir ve onu üstat olarak gördüğünü ima eder. Diğer üç örnekte ise Rezmî’nin manzumelerde zikredilmediği görülür. Fakat söz konusu şiirlerin vezin, kafiye, redif ve muhteva bakımından *Rezmî Divânı*’nda yer alan ilgili gazellerle benzerlikleri bu manzumelerin nazire olduğunu göstermektedir. Burada kimin kime nazire yazdığı biraz muğlak kalmaktadır. Bu manzumeler Rezmî’nin Âlî’ye nazireleri şeklinde de yorumlanabilir. Lakin bu noktada Âlî’nin manzumelerinin yer aldığı mecmua üzerinden yorumlamak akla yatan en mantıklı ihtimaldir. Söz konusu mecmuada Rezmî’nin gazelleri zemin şiir olarak verilmiş ve ardından Kırımlı Âlî’nin nazireleri kaydedilmiştir. Bahis konusu gazellerin matla ve makta beyitleri aşağıdaki gibidir:

Safiye Sultan-zâde Mehmed Rezmî (öl.1719)

Kırımlı Âli

Şeh-süvârum kerem it gel yiter ihsân eyle

'âşıka telh-i cevâb eyleme ihsân eyle

Terk-i cân itmeyen 'âşıklara meydân eyle

ey şeh-i mülk-i cefâ dâd eyle divân eyle

...

...

Kocamış gördün ise elde 'asâyıla kuluñ

hele bu bâbda redd itme ricâsın cânâ

Rezmî-i bende-i efgendeñi derbân eyle (G.450/1-5)

'âlî-i gam-keş ü dermândeyi derbân eyle [İÜ.-63a-63b]

Mecnûnı olur bu dil-i şeydâ kimi görse

mehcür olalı bu dil-i şeydâ kimi görse

Bend olmadadır bir saçı Leylâ kimi görse

eyler haber-i yâri temennâ kimi görse

...

...

Gördükçe bize Rezmî ider sanduk o nâzı

'âlî ne 'aceb pîr ü zerümi itse tab'um

'Âlemde idermiş anı hayfâ kimi görse (G.442/1-5)

sâhilleri olur lücce-i deryâ kimi görse [İÜ.-65a]

Leb-i cân-bahşı her dem gâlib oldı yâruñ 'İsâya

hemîşe itmez iken ser-fürü 'uşşâk-ı şeydâya

Değişmem kadd-i mevzûnını anuñ nahl-i Mûsâya

yine ol kıdd-i mevzûni değişmem şâh-ı tûbâya

...

...

Gören bu eşk-i çeşmüm seylveş olmuş revân Rezmî

olur mı pey-rev olmağ rezmîye 'âlî-i kem-quadre

Sanurlar bendeñüz gûyâ ki düşdüm öyle deryâya
(G.434/1-5)şorulsa bendeñüzden kaçreyüz nisbetle deryâya
[İÜ.-65b]

Sezâ mı yeñi 'âşıklarla gezmek saña nevr-este

görüp bir çeşm-i nergis lâle-ğad dildâr-ı nevr-este

Koduñ üftâdeyi dirine ki sen böyle dem-beste

yine dirine-dâğı tazelendürdi dil-i haste

...

...

Hayâl-i zülf-i dil-dâr ile Rezmî itdügüm güftem

...

Sabâda anı bir üstâd-ı kâmil eylemiş beste (G.458/1-5)

dile ki sünbüle 'arz eyleyüp gîsüsını 'âlî

o şeh-i nâz ile 'uşşâkı ider zencirde beste [İÜ.-71a-71b]

Kırımlı Âli, bir manzumesinde de şiirinin nazire olduğunu açıkça belirtir fakat herhangi bir şairi anmaz. Sekiz beyitlik bir gazel olması hasebiyle ve son iki beytinin methiye içermesi nedeniyle müzeyyel gazel örneği olarak da kabul edilebilecek bahis konusu manzumede Âli, üstat olarak kabul ettiği şaire nazire yazmanın çok mümkün olamayacağını belirterek örnek aldığı şairi şu şekilde metheder:

ne mümkün şi'r-i üstâda nazîre 'âliyâ zirâ
bu dehrüñ ol yegâne 'ârif ü dâñalarındandır

ne 'ârif kâşif-i 'ilm-i ledün hem fenn-i hikmetde
kemîn şâkirdi dehrüñ bü 'alî sinâlarındandır

ne ‘ârif mün‘arif-dân-ı taşavvuf ‘âlim ü ‘âmil
hakîkât bahrinüñ gavvâş-ı bî-hemtâlarındandır [İÜ.-12b-13a]

Manzumede görüldüğü üzere Âli, üstat gördüğü şairi ârif, bilgin, ledün ilmüne vâkıf, hikmet sahibi, tasavvuf âlimi ve hakikat ehli bir kimse olarak tavsif etmekle beraber şairin ismi veya mahlasıyla ilgili herhangi bir imada bulunmaz. Bununla beraber söz konusu manzume odağında yapılan taramalarda Şeyh Gâlib, Dâniş, Sa’dî ve Sa’îd Giray’a atfedilen aynı kafiye ve redif ile kaleme alınmış bazı gazellere tesadüf edilmiştir.⁸ Bu şairlerden Şeyh Gâlib (öl.1799), Âli’den sonra yaşadığı için Âli’nin bu manzumesinin Gâlib’e nazire olması mümkün değildir. Mevcut bilgilerimize göre diğer üç şair Âli ile çağdaş olduklarından Âli’nin bu şairlerden birine nazire yazmış olması muhtemeldir. Bununla beraber özellikle Sa’îd Giray’ın da Kırmılı olması nedeniyle Âli’nin bu şairle tanışıklığı ihtimal dâhilinde olabilir. Fakat mevcut bilgilerimize göre hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısında vefat ettiği düşünülen Sa’îd Giray büyük olasılıkla Âli’den daha sonra yaşamıştır (Karaköse, 2017, s.10). Ayrıca Süleyman Dâniş’e atfedilen gazelin vezin bakımından farklı olduğu görülmektedir. Âli’nin bu şaire nazire yazmış olabileceği ihtimal dâhilinde olsa da bahis konusu gazelin Dâniş’e nazire olması da zayıf bir olasılıktır. Tüm bunların yanı sıra XVIII. yüzyılda derlenen bir güfte mecmuasında Sa’dî mahlaslı bir şaire atfedilen ve Âli’nin gazeliyle aynı kafiye, redif ve vezin ile kaleme alınmış bir gazel bulunmaktadır (Kılıç, 2013, s.704). Söz konusu manzumenin şairi Sa’dî’nin hayatı hakkında elimizde yeterli veri olmamakla beraber her iki gazel arasındaki benzerlikler dikkate alındığında Âli’ni bu şaire nazire yazmış olabileceği ve mahlas beyitinden sonraki övgü ifadelerinin de Sa’dî ile ilgili olabileceği en güçlü ihtimaldir. Lakin eldeki yetersiz veriler nedeniyle kesin bir hüküm vermek mümkün görünmemektedir. Yukarıda sözü edilen manzumeler arasındaki benzerliklerin daha iyi anlaşılabilmesi için Âli’nin naziresi ile diğer gazellerin matla ve makta beyitlerini bir arada vermek istiyoruz:

<p>Kırmılı Âli füsûn çeşm-i nigârûñ ‘âşık-ı rüsvalarındandır fiten meftûnidur âşûb ise şeydâlarındandır</p> <p>mu‘allim-hâne-i çeşminde tîfl-ı ‘işve ol şûhuñ sebak-ı h’ân-ı fûnûn gonçe vü istiğnâlarındandır</p>	<p>Sa’dî (öl.?) İzârın gülşen-i hüsnün gül-i ra’nâlarındandır Dehânın bâğ-ı nâzik bülbül-i gûyâlarındandır</p> <p>...</p> <p>Seni bu hüsnle medh etmege Sa’dî degil kâdir Egerçi şimdi asrın şâ’ir-i yektâlarındandır (Kılıç 2013: 704)</p>
---	--

⁸ *Nedîm Divânı*’nın bazı baskılarında da Âli’nin gazeliyle aynı kafiye, redif ve vezinde olan “*Metâ’-ı dil ki nessâc-ı fenâ kâlâlarındandır / Hüveydâ anda teslim-i rızâ damgalarındandır*” matlı bir gazel bulunmaktadır. Fakat *Nedîm Divânı* üzerine kapsamlı araştırmalar yapan Muhsin Macit yalnızca bir mecmuada tesadüf edilen bu manzumenin *Divân*’ın yazma nüshalarında bulunmaması nedeniyle söz konusu şaire ait olamayacağı görüşündedir. Bu sebeple söz konusu araştırmacı bu gazeli *Nedîm Divânı*’nın son baskılarına almamayı tercih etmiştir (bk. Macit, 2017, s.7).

<p>n'ola pertev-gedâ-yı hüsni olsa meh cemâl-i yâr sipîhr-i behcetün mihr-i cihân-âralarındandır</p> <p>nuhustîn-süllem-i kaşr-ı vişâle vaz'-ı pâ kılmak dil-i mechûru zârûn rûtbe-i vâlâlarındandır</p> <p>nice müstağzarı erbâb-ı hûş olmaz dil-i 'aşık hîred-bâzâr-ı 'aşkuñ ke-sulhr kâlâlarındandır</p> <p>ne mümkün şî'r-i üstâda nazîre 'âliyâ zîrâ bu dehrûn ol yegâne 'ârif ü dânalarındandır</p> <p>ne 'ârif kâşif-i 'ilm-i ledün hem fenn-i hikmetde kemîn şâkirdi dehrûn bû 'âlî sînâlarındandır</p> <p>ne 'ârif mün'arif-dân-ı taşavvuf 'âlim ü 'âmil haķıķat bahrinün ğavvaş-ı bî-hemtâlarındandır [İÜ.-12b-13a]</p>	<p>Süleyman Dâniş (öl.1775?) Tebessümi bize yârûn vefâlarındandır Nigâh-ı mesti tamâm Cem-safâlarındandır ... Düşer mi dâm-ı niyâza o bî-vefâ <i>Dâniş</i> Bu gün ki evc-i melâhat hümâlarındandır (Yıldızoğlu, 2015, s.21-22)⁹</p> <p>Sa'îd Ğiray (öl.?) Ğülistân-ı safânuñ ol dü-ruh gül-sâlarındandır Dil ol Ğülfâr-ı hüsnuñ bülbül-i Ğuyâlarındandır ... <i>Sa'îdâ</i> şûr-ı 'aşk eyle be-kavl-i 'ârif-i merhûm Ğönül bir bezm-i pür-şevkûñ kadeh-peymâlarındandır (G.57/1-5)</p>
---	--

Âlî'nin daha önce ifade edildiği üzere bir mecmua tertip etmesi ve söz konusu mecmuanın büyük oranda nazire mecmuası olması onun nazireci yönünü göstermesi bakımından önemlidir. Bu nedenle Âlî'nin manzumelerinin büyük oranda nazire olması ihtimal dâhilinde olmakla birlikte bu hususta kesin bir hüküm vermek şu aşamada mümkün değildir. Zira bu konuda hüküm vermek için Âlî'nin çağdaşı olan ya da önceki yıllarda hayat süren tüm şairlerin divanlarının taranması gerekmektedir. Bu nedenle burada yalnızca Âlî'nin manzumelerinde ima ettiği yahut şiiirlerinin yer aldığı kaynaklar odağında bir değerlendirme yapılmıştır.

1.3. Eserleri

1.3.1. Ukde-güşâ

Kırımlı Âlî'nin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NEKTY03531 arşiv numarasıyla kayıtlı mecmua içerisinde yer alan ilk eseri *Ukde-güşâ* isimli bir eserdir. Âlî, söz konusu eseri niçin kaleme aldığıni şu sözlerle açıklamaktadır:

“(...) şiddet-i şitâ ve hiddet-i sermâ bu ğarîb-i bî-nevâyı mübtelâ-yı marîz-i hımmâ idüp 'illet-i rûz-efzûn ve harâret-i teb-i ta'b-nümün ile derün u bîrûn süzân iken ihvân-ı şafâ vü hullân-ı bâ-vefâdan ser-töbî-i sâbık 'Alî Ağa hazretlerinin gencürî Süleymân Ağa birâderimiz müdâvâ-yı ğün-â-ğün ile sebep-i indifâ'-ı tâb-ı teb-i ta'b-nümün olmalarıyla bu haķir-i pür-taķşîr-i dâî telâfisine mücidd ü sâî olup mûmâ ileyh kitâbete râî vü râğib ve kesb-i ma'rifet ü inşâyâ tâlîb oldukların hiss ü idrâk eyleyüp mekâtib-i belâğat-nümâ vü mürâselât ü tevârih-i feşâhat-ı intimâda olan luğatlerün le'âlî-i ma'ânîsin kütüb-i luğât-ı tâzî vü derî ve taşavvuf-ı Hâfîz ve Ğurûbu'l-emşâl düsturu'l-'amelden istihrâc ve kâfiye-i mürâselât ü seci'-i münşe'âta mürâ'ât ile be-lafz-ı kâziyi'l-

⁹ Bu gazel *Süleyman Dâniş Divânı*'nda bulunmamakla beraber söz konusu şairin çok sayıda manzumesinin kayıtlı olduğu bir şiiir mecmuasında yer almaktadır. (bk. Yıldızoğlu, 2015).

hâcât yegân yegân keşide-i ser-rişte-i beyân kılnup fuşul-ı şelâşe üzere te'lif olunmuşdur.” [İÜ.-2a]

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Âli, bahis konusu eserini vefalı dostlarından Ali Ağa'nın hazinedarı olan kardeşi Süleyman Ağa'nın kitabetle ilgilendiğini görmesi üzerine kaleme almıştır. Âli, bu vesileyle hastalığı süresince kendisine yardım eden kardeşi Süleyman'a da minnet borcunu ödeme düşüncesindedir. Âli yukarıda alıntılanan kısımda eserini nasıl oluşturduğunu da nakletmektedir. Bu nakle göre müellif, daha önce kaleme alınmış çeşitli eserleri incelediğini, Tâzî (Arapça) ve Derî (Farsça) dili ile yazılmış sözlüklerden yararlandığını, deyim ve atasözlerini ise *Düstûru'l-amel* isimli bir eserden aldığını belirtmektedir. Âli'nin burada zikrettiği *Düstûru'l-amel* kuvvetle muhtemel Mehmed Riyâzî Efendi (öl. 1644)'nin eseridir. Zira Riyâzî'ye nispet edilen *Düstûru'l-amel*, Farsça mesellerin (atasözü ve deyimsel ifadeler) derlenip Türkçe tercüme ve şerh edildiği bir eserdir (Yazar, 2022). Dolayısıyla Âli'nin *Ukde-güşâ* isimli eserini yazarken bu eserden istifade ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. *Ukde-güşâ*, yazarın fasl adını verdiği üç bölümden oluşmaktadır. Eserin bölümleri ve muhtevası aşağıdaki gibidir:

Faslu evvel (birinci bölüm): *Der-beyân-ı taşavvuf-ı Hâfız* başlıklı bu kısımda İranlı ünlü mutasavvıf şair Hâfız-ı Şîrâzî (öl.1390?)'nin eserlerinde geçen bazı kelimelerin tasavvufi mahiyetleri açıklanmıştır. Bu bölüm Farsçadır. [İÜ.-2b-5a]

Bu kısımda Âli'nin takip ettiği yöntem kelime/terim ve bir veya birkaç kelimelik açıklama şeklindedir. Söz konusu bölümde ele alınan kelimelerin neredeyse tamamı tek cümle ve kalıplaşmış ifadelerle açıklanmıştır. Açıklamalarda tekrar eden kalıplaşmış ifade “*söylerler, derler*” anlamındaki Farsça “*güyend*” fiilidir. Örneğin *bülbül*, *hâl*, *çeşm* ve *câm* kelimeleri şu şekilde açıklanmıştır:

“...Bülbül rûh-râ güyend. Hâl şîfat-ı vahdet-râ güyend. Çeşm şîfat-ı başîr-i ilâhî-râ güyend. Câm kalb ü ahvâl-râ güyend...” [İÜ.-4a]

Faslu sâni (ikinci bölüm): *Der-beyân-ı durûbu'l-emşâl* başlıklı bu bölümde bazı Farsça atasözleri ile deyimlerin Türkçe karşılıkları verilmiştir. Anlamları verilen atasözleri ve deyimler, elif-bâ sırası gözetilerek alınmıştır. Fakat bu sıralama kelimelerin son harfine göre yapılmıştır. Bölümde anlamları verilen kelimelerin geçtiği bazı şiir parçaları da örnek olarak sunulmuştur. Ayrıca yer yer müellifin kendi şiir parçalarını kaydettiği de görülür. [İÜ.-5a-27b]

Söz konusu bölümde müellif atasözleri yahut deyimleri tek cümleyle hatta bazı yerlerde bir iki kelimelik Türkçe ifadelerle tercüme eder. Bazı atasözleri ya da deyimlerin açıklamalarında ise kısa temsili hikâyeler nakledilmiştir. Bölüm elif-bâ sırasına göre tertip edildiği için aralarda harf ayırımını göstermek amacıyla kısa başlıklar kullanılmıştır. Esasında atasözleri ve deyim açıklaması veya tercümesi olarak düşünülen bu kısımda yer yer kısa tabir ya da terimlerin açıklandığı da görülür. Örneğin aşağıda verilen ilk örnekte müellif *câr-ümmühât* kavramını kısa bir şekilde açıklayarak ardından kendi manzumesini nakletmiştir. İkinci örnekte ise Farsça bir deyim olan “*Ateşe nal koymak / atmak*” şeklinde Türkçeye tercüme edilebilecek deyim verilerek Türkçe açıklaması yapılmış ve ardından

şiiir örneği verilmiştir. Burada en önemli husus atasözü, deyim yahut kavramların yalnızca açıklamaları verilmemiş yer yer halk inancı ve tasavvurları da konu edilmiştir:

“...Fî hürûfi’t-tâ’ **çâr-ümmühât**: ‘anâşır-ı erba’a. li-mü’ellifihî:

olmaz âbisten ‘adili va’z’ına **çâr-ümmühât**

nür-ı yektâ-yı münevver rûy-ı raşşânındadır” [İÜ.-7a]

“...Na’l-râ **der-âteş dâset**: Sihr idüp bî-çarâr itdi. Âteşe na’l komak meşhûrdur. li-mü’ellifihî:

yâr rüyında ‘aceb zülf-i müşevveş ne tûtar

târümâr oldı gönül **na’l-i der-âteş** ne tûtar” [İÜ.-8a]

Faslu sâlis (üçüncü bölüm): *Der-beyân-ı luğât-ı fârisiyye ve ‘arabiyye* başlıklı bu kısımda bazı Farsça ve Arapça kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmiştir. Bir önceki bölümde olduğu gibi bu bölümdeki kelimeler de son harflerine göre elif-bâ sırasıyla verilmiş ve aralara manzum parçalar serpiştirilmiştir. [İÜ.-27b-54b]

Bu bölümde de bir önceki kısımda olduğu gibi “*fî harfi...*” şeklinde ara başlıklar kullanılmıştır. Ve yine önceki bölümde olduğu üzere müellifin kendi manzumelerinden örnekler verdiği de dikkat çeker. Esasen bu bölüm Farsça ve Arapça kelime sözlüğü olarak düşünülmüş olsa da yer yer deyim veya atasözlerinin açıklandığı da görülür. Burada öne çıkan bir husus da Âlî’nin bazı deyimlerin çıkış noktalarına değinmiş olmasıdır. Nitekim aşağıdaki alıntıda Âlî, *va’d-i kemmûn* ifadesinin kaynağını şu şekilde açıklar:

“...**Va’d-i kemmûn**: Kimyon ıtarlası şâhibi üzerine varup elem çekme ey kemnûn [kimyon] saña münâsib rûzgâr ve yağmur yağar diyü va’d ile büyödürmüş diyü naql olundu. li-mü’ellifihî:

ne mümkün **va’d-i kemmûn** ile dil neş ü nemâ bulmak

velî dihkân-ı çarhuñ gayrı kevne yokdur ihsânı” [İÜ.-51a]

Ukde-güşâ’nın sonunda Kıvrımlı Âlî, eserin telif tarihiyle ilgili bir tarih manzumesi kaleme almıştır. Bu manzumede müellif hem eserin adını açıkça zikretmiş hem de telif tarihini ebcedle düşürmüştür. “*Târîh li-mü’ellifihî berây-ı itmâm-ı kitâb*” başlıklı 9 beyitlik bu manzumenin dördüncü mısraının ebced değeri olan 1129 eserin telif tarihidir. Şair okuyucu ve dinleyicilerin bu tarihi kolayca çözebilmeleri için hem tarihi rakamla açıkça kaydetmiş hem de manzumenin yedinci beytinde bu mısraa işaret etmiştir:

habbezâ nev-zuhûr haqqûnda

dinse hilâl-ı müşkilât revâ

olduğun gün gibi nümâyândur

lağabuñdan kitâb-ı ‘**ukde-güşâ**

[لقبكدن كتاب عقده كشا = H 1129 / M 1716-17]

girih-i müşkilin bulur meftûh
 saña bakdukça râgıb-ı inşâ
 çarh-ı ma'nânun aḥteri çokdur
 bir midür mihr ile nücüm u sehâ
 seyr idenler cemâlünü didiler
 görmedük böyle şâhidi ḥaḳkâ
 gerçi menşûrsın müseccî'sin
 lik menşûr-ı lü'lü'-i lâlâ
 mışra'-ı çarumînüne baḳsın
 sâl-i târihuñ iden istid'â
 sen ferişte-cemâl-i dildârı
 ide maḥlûbe-i cihân mevlâ
 bâ'ış-i iftiḥâr-ı 'alidür
 evvel ü âḫiründe nâm-ı ḥudâ [İÜ.-54b]

Ukde-güşâ''nın telif tarihini belirten yukarıdaki manzumenin devamında ise ketebe kaydı yer almaktadır. Söz konusu kayıta belirtildiği üzere *Ukde-güşâ'*'nın mecmuaya kaydedildiği tarih; "...sene erba'a ve şelâşin ve mâ'e ve elf fi-evâ'il-i şehri-i şa'bân-ı şerif fi-yevmi'l-eḥad fi-vaḳti ba'de'l-aşr" şeklindeki ifadelerle açıklanmıştır [İÜ.-55a]. Bu ifadeye göre söz konusu eserin H 1134 yılı Şaban ayınının başlarında bir Pazar günü ikinci vaktinden sonra mecmuaya kaydı tamamlanmıştır. H 1134 yılı Şaban ayınının başlarında Pazar gününe tesadüf eden iki tarih mümkündür. Buna göre eser ya H 1 Şaban 1134 / M 17 Mayıs 1722 veyahut H 8 Şaban 1134 / M 24 Mayıs 1722 tarihinde mecmuaya kaydedilmiş olmalıdır. Bu kayda göre *Ukde-güşâ'*, telif tarihinden yaklaşık beş yıl sonra söz konusu mecmuaya kaydedilmiştir. Dolayısıyla eldeki nüshanın müellifin ilk müsveddesi değil de gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş şekli olduğunu söylemek mümkündür.

1.3.2. Dîvân

Hayattayken tam bir divan oluşturup oluşturamadığı bilinmemekle beraber Âli'nin manzumelerini içeren İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde kayıtlı mecmuada yer alan şiirler bir divan yahut divançe oluşturacak miktardadır. Bu bakımdan burada sözü edilen *Dîvân*, şairin tertip ettiği bir eser olmayıp bizim birkaç mecmuadan hareketle klasik divan anlayışına göre düzenlediğimiz eser olarak anlaşılmalıdır. *Âli Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NEKTY03531 demirbaş numarasıyla kayıtlı *Mecmû'atü'r-Resâ'il* ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde H.1763 arşiv numarasıyla kayıtlı *Mecmû'a* esas alınarak oluşturulmuştur.

Kırımlı Âlî'nin bu iki eser dışında da bazı eserlerinin olabileceği ihtimal dâhilindedir. Ayrıca Âlî'nin doğrudan telifatından sayılmasa dahi iki mecmua tertip ettiği söylenebilir. Söz konusu eserler derleme oldukları için Âlî'nin eserleri arasında zikretmek uygun görülmemekle beraber sözü edilen mecmuaları burada anmanın isabetli olacağı kanaatindeyiz. Bahis konusu mecmualardan ilki daha önce de sözü edilen Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde H.1763 arşiv numarasıyla kayıtlı *Mecmû'a*'dır. *li-nâmukihî* ve *li-muharrihî* başlıklarıyla Âlî'nin kendi manzumelerini de ihtiva eden mecmuada Bâkî, Bahâ'î, Dânişî, Edâyî, Es'ad, Fâyik, Fuzûlî, Hâsilî, Hâşimî, Hayretî, İshâk, Kadri, Mezâkî, Misâlî, Muhibbî, Nâbî, Nâ'îlî, Nefî, Neşâtî, Nizâmî, Refdî, Rûhî, Râmî, Ravzî, Sabrî, Selâmî, Siyakî, Sükûnî, Şehrî, Ulvî, Vecdî vb. çoğunluğu XVI.-XVII. yüzyılda yaşamış şairlerin manzumeleri elif-bâ sırasıyla kaydedilmiştir. Mecmuadaki manzumelerin büyük kısmının da birbirine nazire olması bahis konusu mecmuayı daha da değerli kılmaktadır.

Âlî'nin elinden çıktığına kesin hüküm veremediğimiz lakin Âlî tarafından derlenmiş olması muhtemel bir diğer mecmua ise *Ukde-güşâ* eserinin de kayıtlı olduğu *Mecmû'atü'r-Resâ'il*'dir. Âlî'nin bir divan oluşturacak kadar manzumelerini içermesi, şairin çeşitli notlarını barındırması ve bir kısmının yukarıda sözü edilen mecmua gibi nazire mecmuası örneğinde olmasından dolayı Âlî tarafından derlenmiş olabileceği kuvvetle muhtemel olan söz konusu *Mecmû'atü'r-Resâ'il* içerik bakımından oldukça zengindir. 196 varaklık mecmuanın asıl sayfalarında ilk olarak şairin *Ukde-güşâ* isimli eseri olmak üzere *ehâdis-i şerîf*, *esmâ'ü'l-hüsnâ*, *esmâ'ü'n-nebî* gibi metinlerin yanı sıra faydalı olduğu düşünülen çeşitli dua parçaları kayıtlıdır. Derkenarlarda ise Âlî'nin kendi manzumeleri ile çağdaşı olan ya da önceki yüzyıllarda yaşayan şairlerden manzum metinler yer almaktadır. Âlî'nin yukarıda sözü edilen *Ukde-güşâ* isimli eserini inşa hevesli kardeşi Süleyman için kaleme alındığını söylemiştik. Öyle sanıyoruz ki Âlî aynı niyet ve düşüncelerle kardeşi için faydalı olabilecek bazı mensur metinleri de sözü edilen mecmuaya almıştır. Nitekim mecmuada mektup yazma kurallarını gösteren metinler, muhtelif kişilere gönderilen çok sayıda mektup, arzihâl ve tezkire örneği ile Arapça ve Farsça bazı dilbilgisi kurallarının ele alındığı metinler yer almaktadır. Bazı sayfaların derkenarlarında da Niyâzi-i Mısrî ve Yunus Emre'nin bazı manzumeleri için yazılan şerhler bulunmaktadır. Ayrıca bu mensur metinlerin yanı sıra, mecmuadaki manzum kısımlar da azımsanmayacak ölçüdedir. Mecmuada şiiirlerine yer verilen şairler şunlardır: Ârif, Azmî, Bahâdır Girây, Bâkî, Câmî, Cevrî, Cinânî, Dânişî, Dürri, Ebu's-Sa'îd Ebu'l-Hayr, Ehlî-i Şîrâzî, Emrî, Feyzî-i Hindî, Fuzûlî, Hâfız, Hâletî, Hâşimî, Hezârî, Himmet-zâde, Hüseyin Baykara, Hüseyin Senâyî, İtrî, İbn-i Yemîn, Kâdî Nûr, Kadri, Kâmî, Karahisârî, Kelîm, Kemâl Paşa-zâde, La'lî, Makâlî, Mantukî, Mevlânâ, Misâlî, Nâ'îlî, Nâbî, Nahîfî, Nâzır-ı Herevî, Nazîm, Necâtî, Necîb, Nedîm, Nefî, Nefes-zâde, Nev'î, Ömer Hayyâm, Örfî, Rahimî, Râmî, Râsih, Rezmî (Safiye Sultân-zâde), Rızâyî, Rifatî, Riyâzî, Rûhî, Sa'dî, Sâ'ib, Sabrî, Sâfi, Sâkıb, Sâlim, Selîm, Şâhid, Şâkir, Şânî, Şehdî, Şehrî, Şems-i Tebrîzî, Tâhir Vahîd, Tâlib, Ubeydî, Ulvî, Vâlî, Vecdî, Vehbî, Veysî, Yahyâ. Bu şairler arasında şiiirleri en fazla kaydedilen isim Bâkî'dir. Bahis konusu mecmuanın 173b varağında bir ferağ kaydı yer almaktadır. Müstensih isminin zikredilmediği bu kayıta mecmuanın H 1136 yılı Rebiyülahir ayının başlarında Pazar günü tamamlandığı belirtilir. Kayıta belirtilen ayın başlarına denk gelen

Pazar günü dikkate alınarak yapılan incelemede belirtilen tarihin tam olarak H 5 Rebiyülahir 1136 / M 2 Ocak 1724 tarihine tekabül ettiği görülmektedir. Her ne kadar mecmuanın burada tamamlandığı belirtilmiş olsa da sonraki varaklarda da birtakım kayıtlar bulunmaktadır. Büyük kısmı fetva metinleri olan bu kayıtlardan en azından bir kısmının aynı kişi tarafından kaydedilmiş olması muhtemeldir. Zira bu varaklardaki bazı metinlerin yazı tipi ve mürekkebi önceki sayfalardakilerle oldukça benzeşmektedir.

2. Kırımlı Âli Dîvânı'nın İncelenmesi

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NEKTY03531 demirbaş numarasıyla kayıtlı *Mecmû'atü'r-Resâ'il* içerisinde yer alan manzumeler ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde H.1763 arşiv numarasıyla kayıtlı *Mecmû'a* üzerinden oluşturulan *Âli Dîvânı*'ndaki kaside, gazel, tarih ve kıt'a gibi nazım şekillerine rastlanmaktadır. Ayrıca bu mecmualarda Âli'ye atfedilen çok sayıda müfred de bulunmaktadır. Aşağıda *Âli Dîvânı*'ndaki nazım şekilleri etraflıca ele alınacaktır.

2.1. Nazım Şekilleri

2.1.1. Kasideler

Âli Dîvânı'nda 5 kaside yer almaktadır. Bu kasidelerden ilki 90 beyit olup divan şiirinin ilginç örnekleri arasında yer alabilecek bir yapıdadır. Bahis konusu manzume esasında kaside nazım şekliyle kaleme alınmış olunmasına rağmen şair mesnevi bölümlerine benzer bir şekilde kasidenin muhtevasına yönelik başlıklar kullanmıştır.

Tablo: Âli Dîvânı'ndaki ilk kasidenin bölümleri [İÜ.-1b-6b].

Beyit aralığı	Başlık	Beyit sayısı
1-12.	<i>güfte-i 'âli-i kırımı der-ḥaḫḫ-ı tevḥîd-i bârî ve celle şânühü ve 'amme nevalühü ve lâ-ilâhe gayruhü [İÜ.-1b-2a]</i>	12 b.
13-21.	<i>velehü der-ḥaḫḫ-ı ravza-i muṭahhara [İÜ.-2a-2b]</i>	9 b.
22-49.	<i>velehü der-na't-i resül-i yezdân [İÜ.-2b-4a]</i>	28 b.
50-54.	<i>velehü der-medḥ-i çâr-yâr-ı güzîn [İÜ.-4b]</i>	5 b.
55-57.	<i>velehü der-medḥ-i ciger-küşe-i resül-i ḥudâ [İÜ.-4b-5a]</i>	3 b.
58-72.	<i>velehü der-medḥ-i mu'aviye [İÜ.-5a-5b]</i>	15 b.
73-90.	<i>velehü ḥâtîme-i kaşîde [İÜ.-5b-6b]</i>	18 b.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere *Dîvân*'daki bu ilk manzume kafiye örgüsü bakımından kaside olarak görünse de kaleme alınma tarzı açısından mesneviyi andırmaktadır. Bu yönüyle bu manzume muhtevası bakımından tevhit, münacat, naat, dört halife ve ehl-i beyt övgüsü ile hatime bölümlerinden oluşan kısa bir mesnevi görünümündedir. *mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* veznindeki kasidenin 12 beyitlik ilk bölümü Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini ve sıfatlarını konu eden tevhit türündedir.

velehū der-ḥaḫḫ-ı ravza-i muṭahhara başlıklı 9 beyitlik ikinci bölümde İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in ebedî istirahatgâhı olan *Ravza-i Mutahhara* hakkındadır. Burada şair Hz. Peygamber'e ve onun kabirlerine duyduğu saygıyı dile getirir. Kasidenin en uzun kısmı olan *velehū der-na't-i resūl-i yezdān* başlıklı üçüncü bölümü 28 beyitten müteşekkildir. Bölüm başlığından da anlaşılacağı üzere bu kısımda Âlî, Hz. Muhammed'i çeşitli vasıfları ile metheder. Bazı beyitlere Hz. Peygamber'in gösterdiği çeşitli mucizelere de telmih yapılmıştır. 5 beyitlik *velehū der-medḥ-i çâr-yâr-ı güzîn* başlıklı bölümde *çehâr/çâr-yâr* ve *hulefâ-yi râşidîn* olarak da bilinen ilk İslâm halifeleri olan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali methedilmektedir. Burada medih konusu edilen bu isimlerin çeşitli öne çıkan bilinen sıfatları da zikredilir. Örneğin Hz. Ebubekir, sâdık; Hz. Ömer, fâruk; Hz. Osman, hayâ; Hz. Ali ise hayder ve şîr gibi sıfat ve kavramlarla anılır. *velehū der-medḥ-i ciger-kūşe-i resūl-i ḥudā* başlıklı kasidenin bu en kısa bölümü yalnızca 3 beyitten oluşmaktadır. Başlıktan da anlaşılacağı üzere bölümde Hz. Muhammed'in torunları Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın çocukları Hz. Hasan ile Hüseyin konu edilmiştir. Esasında *İmameyn* olarak takdim edilen bu iki isim, yalnızca tek beyitte methe konu olmuştur. Bölümdeki diğer iki beyit ise *Aşere-i mübeşşere* olarak bilinen Hz. Peygamber tarafından cennete girecekleri daha dünya hayatında iken kendilerine müjdelenen on sahabe (Aydınlı & Çakan, 1991, s.547)¹⁰ konu edilmiştir. Fakat diğer bölümlerde olduğu gibi bu kısım için özel bir başlık açılmamıştır. Kasidenin en önemli bölümlerinden biri de *velehū der-medḥ-i mu'âviye* başlıklı bölümdür. Muhtevası bakımından divan şiirinin ender örneklerinden sayılabilecek bu bölümde şair, Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinden olan Muâviye b. Ebû Sufyân'ı çeşitli yönleriyle metheder. 15 beyitlik bu kısımda Muâviye'nin yazıcılığından, dikkatli oluşundan, hadis ravisi olmasından ve hikmet sahibi bir şahsiyet olmasından söz edilir. *Divân*'daki bu ilk kasidenin son bölümü ise *velehū ḥâtıme-i kaşide* başlıklı bölümdür. İçerik bakımından münacatı da andıran bu bölümde Âlî, güçsüzlüğünü ve günahkâr oluşunu dile getirerek Hz. Peygamber'den şefaati olmasını diler.

Divân'daki bu farklı kasideden sonra 3 beyitlik besmele manzumesi yer almaktadır [İÜ.-7a]. Ardından 11 beyitlik kelime-i tevhit kasidesi gelmektedir. Söz konusu manzumede şair kelime-i tevhidin önemini vurgularken Arapça ve Farsça ağırlıklı ağıdalı bir dil kullanır. Nitekim kasidenin tümünde kullanılan Türkçe kelime sayısı yirmi civarındadır. Redif ve kafiye hususunda da ilginç görünen manzume, bu yönüyle Tekke edebiyatındaki tevhitleri andırmaktadır [İÜ.-7a-7b]. Bununla beraber Âlî'nin bahis konusu kasidesini divan şiiri geleneğinde örneklerine rastlanan bir tarz ile kaleme aldığını söylemek mümkündür.¹¹

¹⁰ Kaynaklarda “*el-aşeretü'l-mübeşşere*”, “*el-mübeşşerūn bi'l-cenne*”, “*el-aşeretü'l-meşhūdū lehüm bi'l-cenne*” gibi ifadelerle anılan bu on sahâbi Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Sa'id b. Zeyd'dir (Aydınlı & Çakan, 1991, s.547).

¹¹ Kırmırlı Âlî'nin kelime-i tevhit kasidesi ile vezin, redif ve kafiye bakımından benzeşen bazı tevhit örnekleri için (bk. İspir, 2008; Akpınar, 2017; Uzun, 2012).

Âli *Dîvânı*'nda yukarıda değindiğimiz uzun kasidenin içerisinde yer alan naat haricinde müstakil olarak kaleme alınmış bir naat daha bulunmaktadır. *Kaside-i beççe* olarak değerlendirilebilecek bu naat yalnızca beş beyittir. Naatta Âli'nin Hz. Peygamber'i çeşitli harf ve kelime oyunları ile methettiği dikkat çeker. Bu bağlamda *Şems, Duhâ, Leyl, Nûn ve'l-kalem* gibi kelime ve terkiplerin hem sure ismi hem de sözlük anlamlarıyla kullanıldığı görülür [İÜ.-7b-8a].

Kırmılı Âli'nin yaşadığı dönemle ve çevresi ile ilgili izler bulabileceğimiz tek kaside *Dîvân*'daki dördüncü kasidedir. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (öl.1730) övgüsünde ve lale isimleriyle kaleme alınan kaside, 31 beyitten oluşmaktadır. Bahis konusu kaside aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınmıştır [İÜ.-129b-130a].

Dîvân'daki son kaside ise Hz. Peygamber'in torunu Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin çocuğu olan ve Kerbelâ'da elim bir şekilde katledilen Hz. Hüseyin hakkındadır. *Kerbelâ mersiyesi* veya *muharremiye* olarak da nitelendirilebilecek söz konusu kaside 13 beyit kadardır. *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıyla keleme alınan kaside esasen mersiye türünde olmasına karşın bu türdeki mersiyelerin birçoğunda görüldüğü üzere Irak, Bağdat, Kerbelâ ve Arap halkının hicvedildiği beyitler de içerir [İÜ.-153b].

2.1.2. Tarihler

Âli *Dîvânı*'nda 19 tarih manzumesi yer almaktadır. *Dîvân*'daki tüm tarih manzumeleri incelendiğinde Âli'nin tarih düşürme hususunda yetenekli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tarihlerden önemli bir miktarının Osmanlı topçu ocağı ile bağlantılı kişilerle ilgili oluşu Âli'nin askerî bir vazifesinin olduğunu yahut sözü edilen askerî ocağın yöneticileriyle yakın ilişkisinin olduğuna işaret etmektedir.

Dîvân'daki tarih manzumelerinden çoğunluğu birilerinin vefat tarihlerini bildirmek üzerine kaleme alınmıştır (8 tarih). Bu sayıyı 5 manzume ile kasriyyeler takip etmektedir. *Dâriyye* olarak da isimlendirilen *kasriyye* türündeki manzumeler, devlet büyüklerinin yaptırdıkları saray, köşk, yalı, çeşme gibi sanatlı yapıların övgüsünün yapılarak tasvir edildiği ve bu vesileyle yapıyı yaptıran kişilerin methedildiği metinlerdir (Akkuş, 2007, s.56; Kardaş, 2022, s.267). Bu kasriyyeler içerisinde de Topçubaşı İbrahim Ağa'nın yaptırmış olduğu ev veya konağa yazılan tarihlerin fazla olduğu görülür. *Dîvân*'daki diğer tarih manzumeleri ise tayin ve doğum/veladet vesilesiyle kaleme alınmıştır. Âli, İbrahim Ağa'nın topçubaşı oluşuna, Muhammed (yahut Mehemed/Mehmed) Ağa'nın topçular kethüdası olmasına ve Halil Paşa'nın Cidde'ye atanmasına tarih düşürmüştür. Âli *Dîvânı*'ndaki tarihler ve bu manzumelerin odağında olay ya da kişilerle ilgili tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo: Âlî Divânı'ndaki Tarih Manzumeleri

	Başlık ve beyit sayısı.	Tarih yazılan olay ve kişi	Tarih (H/M)
1	târih-i 'âlî kırımı berây-ı ser-ţöbî – 16 b. [İÜ.-25b-26b]	Topçubaşı İbrahim Ağa'nın tayini	H 1129 / M 1716-17
2	târih-i 'âlî berây-ı kethüdâ-yı t�b� – 16 b. [İÜ.-26b-27b]	Muhammed Ağa'nın topçular kethüdası olması	H 1129 / M 1716-17
3	târih-i 'âlî berây-ı beyt-i ser-ţöb� – 12 b. [İÜ.-27b-28a]	Topçubaşı İbrahim Ağa'nın yaptırdığı ev/konak (kasriyye)	H 1136 / M 1723-24
4	târih-i 'âlî kırımı berây-ı beyt-i ser-ţöb� – 6 b. [İÜ.-28a-28b]	Topçubaşı İbrahim Ağa'nın yaptırdığı ev/konak (kasriyye)	H 1132 / M 1719-20
5	târih-i 'âlî berây-ı h�ne-i ser-ţöb� – 5 b. [İÜ.-28b]	Topçubaşı İbrahim Ağa'nın yaptırdığı ev/konak (kasriyye)	H 1132 / M 1719-20
6	târih-i 'âlî li-vef�t-ı boynegri-z�de – 3 b. [İÜ.-75b]	Boynuegriz�de Mustafa'nın vefatı	H 1124 / M 1712-13
7	târih-i 'âlî berây-ı vef�t – 4 b. [İÜ.-75b-76a]	İbrahim isimli birinin vefatı	H 1123 / M 1711-12
8	târih-i diğ�r 'âlî berây-ı vef�t – 4 b. [İÜ.-76a]	İbrahim isimli birinin vefatı	H 1123 / M 1711-12
9	târih-i 'âlî berây-ı tevellüd – 5 b. [İÜ.-76a]	Süleyman isimli birinin veladeti	H 1116 / M 1704-5
10	târih-i 'âlî c�n – 1 b. [İÜ.-76a]	Kasriyye (isim belli değil)	H 1115 / M 1703-4
11	târih-i 'âlî berây-ı manşib – 5 b. [İÜ.-76a-76b]	Halil Paşa'nın Cidde'ye atanması	H 1125 / M 1713-14
12	veleh� ber�y-ı kaşr – 4 b. [İÜ.-76b]	Kasriyye (isim belli değil)	H 1122 / M 1710-11
13	veleh� ber�y-ı tevellüd – 7 b. [İÜ.-76b]	Ali Paşa'nın oğlu İsmail'in veladeti	H 1118 / M 1706-7
14	veleh� ber�y-ı vef�t – 2 b. [İÜ.-76b]	Muhammed Sa'�d isimli birinin vefatı	H 1123 / M 1711-12
15	diğ�r ber�y-ı vef�t – 4 b. [İÜ.-76b-77a]	Ahmed isimli birinin vefatı	H 1123 / M 1711-12
16	veleh� ber�y-ı vef�t – 3 b. [İÜ.-77a]	Rukiye Banu isimli birinin vefatı	H 1124 / M 1712-13
17	veleh� ber�y-ı vef�t – 3 b. [İÜ.-77a]	Muhammed isimli birinin vefatı	H 1124 / M 1712-13
18	veleh� li-vef�t – 1 b. [İÜ.-77a]	Ahmed isimli birinin vefatı	H 1123 / M 1711-12
19	veleh� ber�y-ı tevellüd – 1 b. [İÜ.-77a]	Muhammed isimli birinin veladeti	H 1121 / M 1709-10

2.1.3. Gazeller

Âlî Div nı'nda 94 gazel yer almaktadır. Şairin “zı (ﺯ)” harfi dışında her harfle gazel yazdığı görülmektedir. Div n'da yer alan gazeller incelendiğinde aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere en fazla gazelin “rı (ﺭ)” ve “he (ﻫ)” harfleri ile yazıldığı görülür. Âlî

Dîvânı'ndaki gazeller beyit sayıları yönünden incelendiğinde ise Âlî'nin divan şiiri geleneğine uygun olarak çoğunlukla 5 beyitlik gazeller yazdığı dikkat çeker (% 69). Yine geleneğin getirdiği kurallar çerçevesinde şairin beyit sayılarında mümkün mertebeye tek sayıları tercih ettiği de gözlemlenir. Bununla beraber Âlî'de divan şiiri geleneğinde pek görülmeyen bazı hususiyetlerle de karşılaşmaktayız. *Dîvân*'da yer alan yedi gazelin 2 beyitlik, beş gazelin de 3 beyitlik olduğu görülmektedir. Fakat bu manzumelerin mahiyeti hakkında şu aşamada kesin bir hüküm vermek zordur. Zira bahis konusu manzumelerin *nâ-tamam gazel* mi oldukları yoksa Âlî'nin manzumelerini ihtiva eden mecmuaya eksik olarak mı kaydedildiği malumumuz değildir.¹² *Dîvân*'daki gazellerden farklı beyit sayısı ile üzerinde durulması gereken bir örnek de 8 beyit olarak yazılmıştır. Bahis konusu manzume *müzeyyel gazel* örneği olarak kabul edilebilir. Lakin gazelde methe konu kişi açıkça anılmamış, yalnızca genel övgü kalıplarıyla methedilmiştir. Aşağıdaki tablolarda Âlî *Dîvânı*'ndaki gazellerin revî harflerine ve beyit sayılarına göre dağılımı verilmiştir.

Tablo: Gazellerin Revî Harflerine Göre Dağılımı

Harfle r	G. Sayıs ı	Harfle r	G. Sayıs ı	Harfle r	G. Sayıs ı
ا	4	ر	22	ف	1
ب	3	ز	9	ق	2
ت	2	س	1	ك، گ	2
ث	2	ش	2	ل	2
ج	2	ص	1	م	2
ح	1	ض	1	ن	4
خ	4	ط	1	و	2
د	1	ع	1	ه	14
ذ	1	غ	1	ي	6
Toplam:					94

Tablo: Gazellerin Beyit Sayılarına Göre Dağılımı

Beyit Sayıları	Kullanım Sıklığı	Oran
2 beyitlik	7 gazel	% 7
3 beyitlik	5 gazel	% 5
4 beyitlik	2 gazel	% 2
5 beyitlik	65 gazel	% 69
6 beyitlik	9 gazel	% 9
7 beyitlik	5 gazel	% 5
8 beyitlik	1 gazel	% 1

Âlî'nin gazelleri hususunda üzerinde durulması gereken bir husus da mahlastır. Şairlerin manzumelerine attıkları imza mesabesindeki mahlas, özellikle gazel nazım şeklinde önemli bir konuma sahiptir. Geleneğin getirdiği bu kuralın yanı sıra Âlî'nin birçok manzumede mahlas kullanmadığı görülmektedir. Yukarıda sözü edilen *nâ-tamam* türü gazellerin dışında yaygın anlayışa göre şeklen müttekâmil görünen bazı gazellerde dahi

¹² *Nâ-tamam gazel*, üzerinde farklı tasavvur ve tasarrufların bulunduğu bir nazım şeklidir. Bazı araştırmacılar şekil itibarıyla gazele benzeyen ve mahlas beyti olmayan gazelleri *nâ-tamam* olarak nitelerken bazı araştırmacılar ise mahlas beyti olmayan üç beyitlik gazelleri *nâ-tamam* olarak niteliklendirmişlerdir. Bunun yanı sıra divan şiiri şekil bilgisinin değerlendirildiği ve yakın bir zamanda yayımlanan bir çalışmaya göre divanlarda gazel formuna uyan iki beyitlik şiirlere de rastlanmaktadır (Kurnaz & Çeltik, 2013, s.80:81). *Nâ-tamam gazel* yahut *gazel-i nâkıs* olarak nitelenen bu örneklerden hareketle Âlî *Dîvânı*'ndaki iki beyitlik manzumeleri de bu gruba dâhil etmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

şairin mahlas kullanmaması ilginç görünmektedir. *Divân*'da beş veya daha fazla beyte sahip olmasına karşın mahlas kullanılmayan on gazel bulunmaktadır. Bu durum söz konusu gazellerin Âlî'ye aidiyeti hususunda da şüpheler barındırmaktadır. Fakat bu gazellerin kaynak mecmualarda Âlî'nin gazelleri arasında ve “*eydan*” başlığı ile verilmiş olması bahis konusu gazellerin Âlî'ye ait olduğuna işaret etmektedir.

2.1.4. Kıt'alar

Âlî Divânı'nda 4 kıt'a bulunmaktadır. Bu kıt'alardan üç tanesi iki beyit olarak yazılmışken bir kıt'a ise dört beyitten müteşekkildir. Kıt'a nazım şeklinde mahlas kullanmak esasen yaygın bir durum değildir. Bununla beraber bazı uzun kıt'alarda (kıt'a-i kebîre) ve nadir de olsa bazı iki beyitlik kıt'alarda da mahlas kullanıldığı vakidir (Kurnaz & Çeltik, 2013, s.383). *Âlî Divânı*'ndaki dört beyitlik kıt'a da bu bağlamda divan şiirinin nadir örnekleri arasında sayılabilir ki manzumede şairin mahlas kullandığı görülmektedir. Nazım şeklinin tespitinde belirleyici bir unsur olmasa da bahis konusu manzumenin muhteva, kelime kadrosu, hayal dünyası vb. yönlerden matla beyti olmayan bir gazeli andırdığını da özellikle belirtmek gerekir. Bu hususun daha iyi anlaşılması adına manzumenin tamamı aşağıda verilmiştir.

nazẓâreye ruḥsat mı virür rûyına yârûñ
ol gâme-i ḥûn-rîz bizüm reh-zenümüzdür

biz taḥta-i tâbûtumuzı servden itdük
gör fâhteler nevhâ-ger-i şivenümüzdür

germâ-be-nişin-i gâme-ı hicrân-ı nigâruz
dûzah bizüm ednâ şerer-i küllḥanumuzdur

'*âlî* bizüz ol tâze-edâ şâhid-i ma'nâ
'aks-efgen-i mir'ât dil-i rûşenümüzdür [İÜ.-69b-70a]

2.1.5. Matla ve Müfredler

Divân'da 13 matla ve 16 müfred bulunmaktadır. Tek beyitlik bu manzumelerin büyük kısmı mecmuada “*‘âlî*, *‘âlî-i kırımî*, *velehû*, *eydan*” gibi başlıklarla takdim edilmiştir. Bu beyitlerin ekseriyeti Âlî'nin manzumelerini ihtiva eden mecmualarda dağınık bir şekilde yer almaktadır. Bu bağlamda özellikle şairin ismi zikredilmeden verilen manzumelerin Âlî'ye aidiyeti hususuna şüpheli yaklaşmak gerekmektedir. Hatta Âlî'nin ismi belirtilerek sunulan manzumeler dahi şüphe barındırmaktadır. Örneğin mecmuada '*âlî* başlığıyla verilen aşağıdaki beyit, XVI. yüzyıl şairlerinden Zâtî (öl.1547)'nin yayınlanmış *Divân*'ı içerisinde yer alan bir gazelin matla beyti olarak tespit edilmiştir:¹³

¹³ Sözü edilen gazelin *Zâtî Divânı*'ndaki tam şekli şöyledir (Tarlan 1970: 476):

'*Adû-yi zag elinden bir tezerv-i şive-kâr aldum*
Dahi ben şâh-bâz-ı 'ışk olaldan bir şikâr aldum
Yine burc-i bedenden cân sevincümden çıka yazdı

‘âli

‘adū-yı zâğ elinden bir tezerv-i şîve-kâr aldum

dağı ben şâh-bâz-ı ‘aşğ olaldan bir şikâr aldum [İÜ-70b]

Yukarıda sözü edilen örnek Âli'nin şiirlerini içeren mecmuanın sıhhati hususunda bazı soru işaretlerine neden olmaktadır. Burada Âli'nin mi sözü edilen beyti sahiplendiği yoksa mecmua derleyicisinin mi sehven böyle bir hata yaptığı şu aşamada bilinmemektedir. Dolayısıyla mecmuada yer verilen diğer manzumelerin de başka şairlere ait olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla beraber bu çalışmada özellikle şairin ismi belirtilerek ve şairin diğer manzumeleri arasında verilen ve şiirler ve beyitlerin *Âli Divânı*'nda dâhil edilmesi uygun görülmüştür.

Sonuç

Kaynaklarda hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Kıvrımlı Âli, XVIII. yüzyıl müellif ve şairlerindedir. Asıl adı Ali Can olan müellifin doğum tarihi bilinmemekle beraber Kıvrım asıllı olduğu ve bu sebeple de “Kıvrımlı” künyesiyle anıldığı nakledilmektedir. Âli'nin vefat tarihi ile ilgili nakledilen bilgilerde de bazı tutarsızlıklar görülmektedir. Âli hakkında bilgi veren Belîğ ve Nüzhet Ergun, şairin H 1113 / M 1703 yılında vefat ettiğini bildirmektedirler. Oysa Kıvrımlı Âli'nin eserleri ve şiirlerini içeren mecmuada yer alan tarih manzumeleri ile diğer tarih kayıtlarından anlaşılacağı üzere müellifin yukarıda belirtilen tarihten hayli süre sonra vefat etmiş olması gerekmektedir. Zira Âli'nin H 1129 / M 1716-17 yıllarında *Ukde-güşâ* isimli bir eser telif ettiği bilinmektedir. Ayrıca şairin H 1136 / M 1723-24 yıllarında inşa edilen konaklar için düşürdüğü tarihten de anlaşılacağı üzere söz konusu müellif ve şairin bu yıllarda hayatta olması gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışma ile Âli'nin hayatına dair bazı yanlışlıklar düzeltilmiş ve Âli'nin 1723-24 yıllarından sonra vefat ettiği tespit edilmiştir.

Bu çalışma ile Kıvrımlı Âli'nin edebî yönü ve eserleri de gün yüzüne çıkarılmıştır. Nitekim hakkında yalnızca *Belîğ Tezkiresi* ile *Türk Şairleri*'nde bilgi bulunan Âli'nin herhangi bir eserinin varlığı bugüne değin bilinmemekteydi. Bu çalışmaya kaynaklık eden İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NEKTY03531 arşiv numarasıyla ve *Mecmû'atü'r-resâ'il* ismiyle kayıtlı mecmua içerisinde Âli'nin çeşitli eserleri ile manzumelerinin kayıtlı olduğu görülmüştür. Buna göre müellifin *Ukde-güşâ* isimli bir eserinin olduğu ve neredeyse bir *Divân* oluşturacak kadar manzume kaleme aldığı tespit edilmiştir.

Nigârûn gönline girdüm demürden bir hisâr aldum
Şarub pehlûye tiguñ zahmını şöyle şafâ sürdüm
Şanasın yanuma bir serv-kâmet gül-izâr aldum
Melâmet mülkini açdum ser-â-ser tîg-i âhumla
Bu gün ben pâdişâh-ı mülk-i 'ışkam bir diyâr aldum
Nukûd-ı şabr ü dil virdüm metâ'-ı derdine yâruñ
 Görenler Zâtîyâ cânlar virür bir yâdigâr aldum (G.972)

Ukde-güşâ, Kırımlı Âlî'nin biraderi Süleyman Ağa için kaleme aldığı ve Arapça – Farsça bazı kelime, deyim ve atasözlerini açıkladığı bir eserdir. Söz konusu eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hâfız-ı Şîrâzî (öl.1390?)'nin eserlerinde geçen bazı sözlerin tasavvufî anlamları açıklanmaktadır. Bu bölüm Farsçadır. İkinci bölümde Farsça bazı atasözü ve deyimlerin Türkçe karşılıkları verilmiştir. *Ukde-güşâ*'nın üçüncü bölümünde ise Arapça ve Farsça bazı kelime, terkip ve kavramların Türkçe anlamları verilmektedir. Eserde Âlî'nin hem kendi manzumelerinden hem de çeşitli şairlerden çok sayıda tanık beyit verdiği de gözlemlenir.

Yukarıda sözü edilen *Mecmû'atü'r-resâ'il* ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde H.1763 arşiv numarasıyla kayıtlı *Mecmû'a*'da yer alan manzumeler dikkate alındığında Kırımlı Âlî'nin bir *Divân* teşkil edecek miktarda şiir yazdığı görülmüştür. Bu iki mecmuadan hareketle oluşturulan *Âlî Divânı*'nda 5 kaside, 19 tarih, 94 gazel, 4 kıt'a, 14 matla ve 16 müfred bulunmaktadır. Bu manzumelerin ekseriyeti İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde kayıtlı olan mecmuanın derkenarlarına kaydedilmiştir. Âlî'nin edebî kişiliğinin şekillenmesinde örnek aldığı şairler ve onların çeşitli manzumelerine yazdığı nazireler önemli rol oynamıştır. Bu hususta elimizde bulunan en büyük veri Topkapı Sarayı Kütüphanesinde yer alan ve yukarıda anılan nazire mecmuasıdır. Zira Âlî'nin bu mecmuadaki manzumelerinden bir tanesinin *li-muħarrihi* 'Âlî başlığıyla verilmiş olması sözü edilen mecmuanın Kırımlı Âlî tarafından derlendiğini göstermektedir. Âlî'nin tespit edilen manzumelerinden hareketle onun divan şiiri geleneğini devam ettiren fakat birtakım yenilik arayışlarında olan bir şair olduğunu göstermektedir. *Divân*'da yer alan 90 beyitlik kaside divan şiirinin ilginç örnekleri arasında yer alabilecek bir yapıdadır. Bahis konusu kaside esasında kaside nazım şekliyle kaleme alınmış olunmasına rağmen mesnevi mantığıyla kaside tevhit, Ravza-i Mutahhara övgüsü, naat, dört büyük halife övgüsü, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin övgüsü, Muaviye övgüsü ve sonuç bölümü olmak üzere yedi bölüme ayrılmıştır. Geleneğin getirdi kurallardan farklı olarak Âlî'de öne çıkan bir diğer husus da gazellerin beyit sayısı noktasındadır. *Divân*'da 2, 3 ve 4 beyitlik 14 kadar gazelin yer alması şairin gazel boyunu kısaltma yoluna gittiği göstermektedir. Fakat bu noktada temkini de elden bırakmamak ve şairin sözü edilen manzumelerinin kısaltılarak kaydedilmiş olabileceğini de özellikle belirtmek gerekir. Âlî *Divânı*'nda dönemin padişahı için kaleme alınmış bir methiye yahut tarih yer almamaktadır. Bununla beraber şairin III. Ahmed (salt.1703-1730)'in ve Lâle Devri'nin en önemli sadrazamlarından olan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (öl.1730) övgüsünde bir kaside kaleme aldığı görülür. Bahis konusu kasidenin lale tür ve isimleriyle yazılmış olması da ayrıca dikkat çekilmesi gereken bir husustur. Tüm bu verilerden hareketle sonuç olarak asıl adı Ali Can olan Kırımlı Âlî'nin XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde hayatta olan bir şair ve müellif olduğunu söylemek gerekir. Kaynaklarda sözü edilmeyen *Ukde-güşâ* isimli eseri ile *Divân*'ı tanıtilen bu çalışmanın Âlî ile ilgili yapılacak yeni çalışmalara kapı aralamasını ümit etmekteyiz.

3. Âli Divânı'ndan Örnekler¹⁴[Kaside]¹⁵

güfte-i 'âli-i kıımlı der-**hakk-ı** tev^hid-i bārī ve celle şānühü ve 'amme nevālühü ve lâ-
ilāhe ğayruhü

[mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

1. hüdāya minnet ile dil sipās-ı gūyādur
'atā-yı nev-be-nevi lâ-yu'ad ü yuḥşādur
2. cihān eyledi bennā-yı kâf u nūn-ı metin
sipihr-i çetr-i nümün bī-sütün-ı ber-pādur
3. dil oldu zinet-i lâ-taknaṭū ile tezyin
müdām mâşıta-i luṭf-ı raḥmet-ārādur
4. şafi-i geşt-i şehāsında itdi sünbüle-çin
şimâṭ-ı cūdi ḥalile nevāle-baḥşādur
5. şerāreden idüp ol ibn-i āzeri gül-çin
derün-ı âteş-i gülzār ider temāşādur
6. olup 'atāsı süleymāna feyz-baḥş-ı nigin
nüfūz-ı emrine teşhīr-i dād-ı dünyādur
7. huşul-i mezra'a cūdi-i hūşe-i pervin
o küşte dās-ı hilāl-i sipihr-i ḥadrādur
8. süheyl mevhibesiyle 'akik olur rengin
bedid-i la'l iden kudretiyle ḥarādur
9. yed-i şehāveti behr-i nişā[r-ı] dürr-i şemīn
kufül-güşā-yı der-i ḥāzin-i 'atāyādur
10. enām-ı maṭbah-ı cūdından elemde ta'yin
nevāle-i keremi ḥalka ḥ'ān-ı yağmādur
11. kelām-ı 'izzetini 'aşk ile iden tebyin
hevā sirişte-i mergül-ı t̄a-i t̄ahādur

¹⁴ Âli Divânı'nda yer alan manzumelerin tamamını burada vermek bu yazının sınırlarını aşacağından örnek manzumelerle iktifa edilmiştir. Şairin Divânı'ı ayrı bir çalışma olarak planlanmaktadır.

¹⁵ İÜ.-1b-6b.

12. rızasını gözeden ağniyâ-i pöst-nişin
firâz-ı kâf-ı kanâ‘atde reşk-i ‘anqâdur

velehü der-hâk-ı ravza-i muṭahhara şallallâhu ‘aleyhi ve sellem

13. kemâl-i luṭfi ile gör dil-i enin ü ḥazîn
ne gûne ravza içinde hezâr-ı güyâdur

14. ne ravza müşk ile ya‘kût içinde ḥâra vü ṭin
fezâ-yı meymenet-âşarı ‘adne hemtâdur

15. zihî ḥadîka-i revnaq-fezâ-yı ḥuld-ı berîn
mekân-ı dil-keş ü cây-ı laṭif ü ra‘nâdur

16. türâbı ğayret-i müşk-i ğazâl-i ḥıṭṭa-i çin
ğubârı kâdr-i şikest-i ‘abîr-i sârâdur

17. kıyâm-ı naḥli mişâl-i nihâl-i sidre mekîn
şimârı ğıbṭa-dih-i ‘uşbe-i muḥannâdur

18. derûmı farṭ-ı hübübât ile ‘abîr ekin
birûnı bād-ı şabâya meṭâf-ı vâlâdur

19. o ber-güzîde maḳâm-ı şerîfe şad-taḥsîn
nazîri dîde-i aḥvâlde cilve-pîrâdur

20. düşelden âyîne-i ḳalbe ‘aks-i naḥli hemîn
dilümde cilve-nümâ midḥat-i dü-bâlâdur

21. hezâr midḥate şâyeste ol maḥall-i güzîn
ḥıdîv-i mesned-i *levlâke* cây-ı süknâdur

velehü der-na‘t-i resûl-i yezdân m[şallallâhu ‘aleyhi ve sellem]

22. edîb-i pür-edeb ümmî-laḳab muḥammed emîn
hümâ-yı himmeti evc-âşinâ-yı mi‘nâdur

23. ḳudümü bâdi-i bünyâd-ı ḥilḳat-i tekvîn
zuhûrı bâ‘iş-i icâd-ı çarḥ-ı mînâdur

24. ḳudümi ṭarḥ-ı şikest-i künişt-i küfr ekin
zuhûrı kâsir-i lât menât ‘uzzâdur

25. ḳudümü velvele-efkende-i zamân ü zemîn

- zuhûrı çāk-dih-i tāk-ı kaşr-ı kisrādur
 26. kudümü için ider ehl-i ‘adn şehri-âyin
 zuhûrı debdebe-endâz-ı ‘adn-i a‘lâdur
27. şeh-i ferîşte-hadem pâdişâh-ı ‘adl-âyin
 şükûh-ı devleti gayret-fezâ-yı dârâdur
28. şeh-i erike-nişin-i risâlet ü temkîn
 vaķâr u cāhına dārâ gulām-ı ednâdur
29. serinde tâc-ı le-‘amruke berinde hulle-i dîn
 mehâdim-i haremî ser-gürûh-ı hürâdur
30. gulām-ı dergehi ğilmân ü dāhî hûru’l-‘in
 hırâm-serây-ı iremde maķâm-ı ‘ulyâdur
31. harâret-i dil-i ‘atşân kılmaĝa teskîn
 benânı lüle-i ser-çeşme-i muşaffâdur
32. benân-ı mu‘cize-senci işâresiyle hemîn
 dü-nim olursa ķamer hidmetinde evlâdur
33. işâresi anı gehvâresine itdi yakîn
 ser-i benân-ı hümâyûn-ı mu‘ciz imâdur
34. maşûn-ı çeşm-i peyem-ber için be-‘avn-i mu‘in
 sefid-i ebr seri üzre ķetr-i zibâdur
35. mişâli olmaduĝın halka itmege tebyîn
 ‘ademde sâyesi haķķâ nazîr-i hemtâdur
36. berîd-i vahy-i emânet-nüvîd-i rûh-ı emîn
 sicill-i raķmete mühr-i nübüvvet imzâdur
37. virildi ma‘rifeti destine ledün peşin
 serî‘at ile bihîn-i kâr-sâz-ı aķvâdur
38. haķîkat ile haķâyıķ-şinâs-ı fenn-i yakîn
 tarîķat ehline hem pişvâ-yı vâlâdur
39. idüp hilâl-i semâ diķķat ile vaz‘-ı cebîn
 nişânı na‘lçe-i keşse cebîn-i pes-pâdur

40. kemâl-i ‘izzet ü ta‘zîmine çü ‘abd-i kemîn
dü-tâ olursa eger kıadd-i çarh-ı ahrâdur
41. zâmîrine göre gün zerre-i zevâl-i qarîn
kef-i münevveri hem aya ğıbta-fermâdur
42. olinca fekke-be-kef hüsnine su’âle qarîn
ziyâ gedâyî-i mâh-ı semâ hüveydâdur
43. kelâmı kevşer-i kıand-ı nebâtdan şîrîn
dehânı menba‘-ı nesîm-i feyze mecrâdur
44. hadîşi mâ’ideden hem lezîz hem nemġin
ta‘âm-ı feyze nemek-pâş-ı luţf-ı ‘uzmâdur
45. mişâl-i nûr siyeh-i kıalbe feyz idüp telkîn
hayâl-i hâl-i fûrûġ-âver-i süveydâdur
46. zâmîr-i pâkini tavşîf ile olup nûrın
tavîyyet-i şu‘arâ reşk-bahş-ı şî‘râdur
47. nesîm-i küy-ı dil asây-ı âhû-yı müşġîn
şemîm-i mekr[emet-i] hulkı ġuşşa-fersâdur
48. mu‘avvin-i ġurebâ müşfik-i yetîm-i hamîn
sütüde-i küremâ zât-ı cüd-peymâdur
49. hidâyet-i haķ ile mühtedâ-yı mehdîyetin
neķâve-i huleķâ müctebâ müzekkâdur
- velehü der-medh-i çâr-yâr-ı ġüzîn r.d. [râğıya’llâhü ‘anhü]**
50. mişâl-i şubh-ı ebü bekr-i şâdıķuñ taħsîn
zâmîri maţla‘-ı envâr-ı şıdķ u taķvâdur
51. hayâl-i hâzret-i fârûķ hem metîn ü rezîn
haķ ile bâtılı farķ eylemekde yektâdur
52. ġül-i hadîķa-tırâz-ı hayâ ki zî’n-nüreyn
‘abîre lahlaħa-i hulkı şerm-fermâdur
53. hizebr-i rezm-i veġâ hayder-i cihâd-âyîn

yegâne şîr-i ħudā pençe-tâb-ı a'dâdur

54. esâs-ı şer'e metânet için çü hışn-ı ħaşîn
çâr-yâr-ı nebî çâr-rükn-i ra'nâdur

velehü der-medĥ-i ciger-küşe-i resül-i ħudâ

55. ħasan ħüseyn ü imâmeyn-i kurratü'l-'ayn
dü-nür-ı bâşıra-efrüz-ı çeşm-i zehrâdur

56. şafâ-yı 'adne mübeşşer olanlara taĥsîn
ebü bekr 'ömer 'oşmân ü şîr-i mevlâdur

57. zübeyr ibn-i zübeyr ibn-i talĥa sa'd-ı güzîn
ebü 'ubeyde ile ibn-i 'avf-ı dâñâdur

velehü der-medĥ-i mu'âviye

58. hem ol mu'âviye-i ĥoş-nüvis ü diĥkat-bîn
sütüde kâtib-i vaĥy-i kelâm-ı mevlâdur

59. muĥibbi rûĥına dârü'l-ĥarâr-ı 'illiyân
ĥidâsı mâ'ide-i 'adn ü menn ü selvâdur

60. revâdur eylese müşrik ne deñlü âh ü enîn
gürüh-ı düşmene dârü'l-bevâ[r] müheyyâdur

61. ne ân ki olmaya ĥançal ĥidâ-yı süfliyyîn
teh-i ceĥîm-i mekân-ı ten-i eşirrâdur

62. olup zamân-ı peyem-berde fitne ser-be-kemîn
cihânda zûlm ise hep ser-be-ceyb-i iĥfâdur

63. görünce cünbişi râyât-ı fevzin ehl-i kîn
esîr-i ra'se-i ĥam mübtelâ-yı ĥummâdur

64. resüle olmaĥiçün hem-civâr-ı ĥurb u yakîn
ĥuĥûr-ı ĥâtır iden geşt-i deşt-i baĥĥâdur

65. firâĥ-nâme-i peyĥamberi dil-i ĥam-gîn
hezâr-şevĥ ile taşmîm-sâz-ı inşâdur

66. bu nazm-ı nâdireden maĥşad-ı dil-i ĥam-gîn
rîzâ-yı ĥazret-i mevlâya ĥalbi ilĥâdur

67. maḳāl-ı nādire-gü olsa da elezz rengin
yine edā-yı temeddühde ‘acz-i bālādur
68. sümüvv-i ḳadrini mümkin mi eylemek tebyin
anuñ ki mādih ü vaşşāfi ḫaḳ te’ālādur
69. iden ḫamā’il-i vaşf-ı resül-i zīb ü yemîn
ziyâ-i ḳalb ile maṭla‘ firûz-ı cevzādur
70. ḫadîş-güları kürsi-nişin-i ‘arş-ı berîn
felekler anlara nüh-sellim ü mu‘allādur
71. mezâḳ-ı rûḫa devâ-baḫş-ı dârü-yı nüşin
ḫakîm-i ḫikmeti nabz-âşinâ-yı ‘isādur
72. sütüde ṭab‘ ü şiyem zû-himem ‘atâ ayasın(?)
şefi‘-i cürm-i ümem müşfik-i eḫibbādur
- velehü ḫātime-i ḳaşıde**
73. be-ḫaḳḳ-ı şāni‘-i eflāk ü şāni‘u’l-arzeyn
ki levḫde ḳalem-i şun‘ ḫikmet-inşādur
74. be-ḫaḳḳ-ı āyet-i ṭāhā be-sûre-i yāsîn
kelâm-ı ḫazret-i ḫallāḳ-ı ḳudret-implādur
75. dimem şümâr-ı günāhum çenân ü cürm-i çünîn
çü rîk-i lücce-i yem lâ-yu‘ad ü yuḫşādur
76. muḫamminân ‘aded-i cürmüm idemez taḫmîn
‘uşât-ı ḫaşre günāhum ta‘accüb-efzādur
77. ‘aceb mi olsa eger ḳāmetüm dü-tā vü ḫamîn(?)
küyüf-ı cürm ü günāḫıyla dil muḫarrādur
78. ne deñlü keffe-i mizānda cürmimiz sengin
olursa dil yine ḫirmāndan müberrādur
79. yanında fart-ı güneḫ ḳaṭreden şaġir ü kemîn
ki baḫr-i raḫmeti ḫaḳḳuñ o deñlü pehnādur
80. yok anda lenger-i felek ḫayāle ḳa‘r-ı zemîn
ezel ebed o yeme sāḫileyn-i vālādur

81. eyā şeh-i rusülâ(?) dil nice şühür [u] sinîn
güneh-şi'âr u nekühîde kâr ü rüsvâdur
82. nücüm-ı bî-'aded-i zîr-i tãrem-i be-hemîn
şümâr ile günehümden toköz kat ednâdur
83. derûn-ı sevķ-i günâh eyleyüp çü dîv-i mehîn
murâdı nefsi-i zâlümün bâña teķâzâdur
84. ma'iyyet ile 'azâzîl-i düşmen-i dîrîn
ne hîle itdügi ta'rifden mu'arrâdur
85. eyâ şefî'-i dil-i ümmetân-ı muzţaribîn
şefâ'at itmege tãb'uñ bahâne-cüyâdur
86. ne deñlü var ise cürmüm şefâ'atüñle hemîn
dilümde cilve-nümâ şâhid-i tesellâdur
87. pesend o şâ'ire maħmûd olup şefî' ü mu'in
'atıyye-i şılası 'afv-ı haķ te'âlâdur
88. sitâyişinde ħabîbüñ bu midħat-i şîrîn
revân-ı 'âliye ħulv-i şekerden aħlâdur
89. murâd ravza-i pāk-i resüle ba'd-ez-în
şalât-ı bî-'aded ile selâm ihdâdur
90. ħabûl-i tuħfeye aħrâ idüp hezâr-emîn
rızâ-yı ħazret-i bârîde olmaķ evlâdur

[Gazel 1] ¹⁶

eydan

[fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

1. baħşini itmez isem dâne-i ħâline ħudâ
bâña âdem dimesün bir daħı ol ħür-liķâ
2. görmedük ħüsnini seyründe bile ol mâhuñ
zâhidâ biz nice ta'bîr idelüm anı saña

¹⁶ İÜ.-74a.

3. fikr-i būs-ı femi ol yūsuf-ı mısr-ı hüsñüñ
yok yire itmededür 'ömr-i 'azizi efnâ

[Gazel 2] ¹⁷

li-muḥarrihi 'ālī

[müfte'ilün fa'ilün müfte'ilün fa'ilün]

1. bā'ış-i dāğ-ı derün bir leb-i mül lāle-ruḥ
eşküm ider la'l-gün bir leb-i mül lāle-ruḥ
2. mey-keşe şubḥ u mesâ içmemek olmaz revâ
mey şuna lâ-siyemâ bir leb-i mül lāle-ruḥ
3. bezme gele 'avḳ ide bâde içe zevḳ ide
meclisi pür-şevḳ ide bir leb-i mül lāle-ruḥ
4. 'ālem-i āb eyleye ref'-i ḥicāb eyleye
nüş-ı şarāb eyleye bir leb-i mül lāle-ruḥ
5. 'ālī ile rüz [u] şeb ola mı bilmem 'aceb
hem-çü ḳadeḥ leb-be-leb bir leb-i mül lāle-ruḥ

[Gazel 3] ¹⁸

[mef'ülü fa'ilätü mef'ülü fa'ilün]

1. ḥālât-ı keyfi cem gibi meşhür olan bilür
germ-iḥtilâṭ-ı bâde-i engür olan bilür
2. şîrîni-i vişâli ümîdiyle firḳati
nîş-âzmâ-yı nâḥun-ı zembür olan bilür
3. eylerse turş-rü-yı raḳîbe nazar n'ola
melḥûz-ı çeşm-i dilberi maḥmûr olan bilür
4. ḳadr-i sirişki ḥasret-i dendân-ı yâr ile
ḳıymet-şinâs-ı lü'lü'-i menşür olan bilür

¹⁷ İÜ.-10b; TSMK-H.1763-53b.

¹⁸ İÜ.-11a.

5. evzâ'-ı çarh-ı gerdiş-i gerdünü 'âliyâ
zaḥm-âşinâ-yı ḥamze-i pür-şür olan bilür

[Gazel 4]¹⁹

'âli güyed

[mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

1. firâkını çekelüm vaşl-ı yâre kıatlanalum
ḥumârı ref'e mey-i ḥoş-güvâra kıatlanalum
2. dilâ o şâha varup ḥasb-i ḥâli 'arz idelüm
maḥallidür der ise der-kenâra kıatlanalum
3. hevâ-yı kâkül-i 'anber-sirişt-i dilber ile
belâyâ şabr idelüm rûzgâra kıatlanalum
4. şalursa va'de-i vaşlın o şüh ferdâya
ḥuşül-i maḥlaba rûz-ı şümâra kıatlanalum
5. taḥammül eyleyelüm cevr-i çeşm-i dildâra
iderse kıatlümüze bir işâre kıatlanalum

[Gazel 5]²⁰

'âli-i kıvrımı

[fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

1. 'âşıkâ telh-i cevâb eyleme iḥsân eyle
ey şeh-i mülk-i cefâ dâd eyle dīvân eyle
2. ṭurfetü'l-'aynda 'uşşâkı helâk itse ğarâz
sen hemân dide-i ḥün-rizüñe fermân eyle
3. teng-dil olma kuşür itdi ise kıullukda
dil yetür yola uyup emrüñe meydân eyle
4. biz de bir gün görelüm devr-i cihânda bâri
sâkiyâ câm-ı meyi tâbi'-i devrân eyle
5. hele bu bâbda redd itme ricâsın cânâ
'âli-i ğam-keş ü dermândeyi derbân eyle

¹⁹ İÜ.-69a-69b.

²⁰ İÜ.-63a-63b.

Kaynaklar

- Abdülkadirođlu, A. (haz.) (1985). İsmail Belğ Nuhbetü'l-âsâr li-zeyl-i zübdeti'l-eşâr. Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Akkuş, M. (2007). Edebi türler ve tarzlar. Fenomen Yayınları.
- Akpınar, İ. (2017). Klâsik Türk şiirinde tevhîd (Başlangıçtan XVI. asrın sonuna kadar). (Tez No. 481379) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=RrI-Krk3A-RkF4YfHofuk79e4xd9Fwm0Rycgyg-1GxLaO78bwGH2mNjazBfhNX-Y>
- Aktepe, M. M. (1993). Damad İbrahim Paşa, Nevşehirli. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C.8. TDV Yayınları: 441-443.
- Âlî-i Kırımî (1134). Mecmû'atü'r-resâ'il (Ukde-güşâ ve Dîvân ile birlikte) [yz.]. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. Arşiv No: NEKTY03531.
- Âlî-i Kırımî (ts.). Mecmû'a [yz.]. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi. Arşiv No: H.1763.
- Aydınlı, A. ve Çakan, İ. L. (1991). Aşere-i Mübeşşere. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C.3. TDV Yayınları: 547.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (DABOA)*, Yer Bilgisi: 119–1961 Belge Tarihi: H-29-06-1125.
- Ergun, S. N. (1936). Türk şairleri. C.1. Bozkurt Matbaası.
- Gürbüz, M. (2012). Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî, Dîvân. Grafiker Yayınları.
- Gürbüz, M. (2014). Rezmî, Safiye Sultan-zâde Mehmed. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rezmi-safiye-sultanzade-mehmed> [erişim tarihi: 21 Eylül 2023].
- Gürbüz, M. (2022). Dîvân (Rezmî). Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-rezmi> [erişim tarihi: 21 Eylül 2023].
- Hakverdioğlu, M. (2012). Nevşehirli Damat İbrâhim Paşa için yazılan Lâle Devri kasideleri. Sage Yayınları.
- Hakverdioğlu, M. (2021). Mecmû'a (Fâ'iz Efendi Ve Şâkir Bey) (Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Bölümü, 763). Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mecmua-faiz-efendi-ve-sakir-bey-suleymaniye-kutuphanesi-halet-efendi-bolumu-763> [erişim tarihi: 21 Eylül 2023].
- İspir, M. (2008). Şeyhî Divanı'ndaki Kasidelerin edebî türler ve tarzlar açısından incelenmesi I (Dinî türler). Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. S.24: 103-126.
- Kalpaklı, M. (2006). Osmanlı şiir akademisi: Nazire. Türk Edebiyatı Tarihi. C.2. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 133-137.

- Karaköse, S. (2017). Sa'id Giray Divanı. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194362/said-giray-divani.html> [erişim tarihi: 18.09.2023].
- Kardaş, S. (2022). Nedim'in anlam dünyası: Nedim Divanı'nda edebî türler, edebî tarzlar ve anlatım teknikleri. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi. 6(3): 257-285.
- Kılıç, E. (2013). Mecmûa-yı letâif fi sandukati'l-meârif (Metin ve değerlendirme). Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Koç Keskin, N. ve Kılıç, E. (2018). Osmanlı çiçek kültürünün en önemli kaynağı Ubeydî'nin Netâyicü'l-ezhâr'ı. Çiçek Kitabı. (ed. Emine Gürsoy Naskali). Dergâh Yayınları: 11-76.
- Kurnaz, C. (2007). Osmanlı şair okulu. Birleşik Yayınevi.
- Kurnaz, C. ve Çeltik, H. (1998). Osmanlı dönemi Kırım edebiyatı. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi. S.6/Güz: 670-692.
- Kurnaz, C. ve Çeltik, H. (2013). Divan şiiri şekil bilgisi. Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Kurnaz, C. ve Tatçı, M. (haz.) (2001). Tuhfe-i Nâilî-Divân şairlerinin muhtasar biyografileri. C.2. Bizim Büro Yay.
- Macit, M. (2017). Nedim Divanı. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196897/nedim-divani.html> [erişim tarihi: 18.09.2023].
- Mazıoğlu, H. (2009). XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar divan şiirinin genel durumu ve XVIII. yüzyıl şiiri içerisinde Nedim'in yeri. Eski Türk Edebiyatı Makaleleri. TDK Yayınları: 769-776.
- Mecmû'a-i Eş'âr [yz]. Millet Kütüphanesi. Arşiv No: AEMnz663.
- Mecmû'a-i Eş'âr [yz]. Millet Kütüphanesi. Arşiv No: AEMnz776.
- Özcan, A. vd. (2013). Târîh-i Râşid ve zeyli. C.III. Klasik Yayınları.
- Özcan, A. (2003). Lâle Devri. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C.27. TDV Yayınları: 81-84.
- Pala, İ. (2003). Lâle Devri-Edebiyat. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C.27. TDV Yayınları: 84-85.
- Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü. Millî Eğitim Basımevi.
- Selçuk, B. (2014). Âli, Ali Can Bey. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <https://teis.yesevi.edu.tr/%20madde-detay/ali-ali-can-bey> [erişim tarihi: 21 Eylül 2023].
- Şimşek, İ. (2014). 123 numaralı mühimme defteri (1127/1715) İnceleme-Çeviriyazı-Dizin. (Tez No. 391472) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Wbc656i315e2eV6-EZV1ohJiR4miGmT1_JnOZ7Qv1s94AijjKtIH5wFMjGlCV1SE

Tarlan, A. N. (1970). Zâtî Divanı gazeller kısmı: II. Cild. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Uzun, Ş. (2012). 16. Yüzyıl klasik Türk edebiyatında tevhid. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi. (Tez No. 308801) [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=EEdeQgldFRxX5NbvVa-u-ArkC0XDa3RojpbYnw-PW_fmBtQcucS94UT-9xTF5KXi_

Yavuz, K.. (2013). Türk şiirinde nazire. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi. 10/10: 359-424.

Yazar, S. (2022). Düstûru'l-amel (Riyâzî, Mehmed Riyâzî Efendi). Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/dusturu-l-amel-riyazi-mehmed-riyazi-efendi> [erişim tarihi: 21 Eylül 2023].

Yıldızoğlu, M. A. (2015). Süleymaniye Kütüphanesi 34 Sü Tarlan/182 No'lu şiir mecmuası. (Tez No. 394952) [Yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

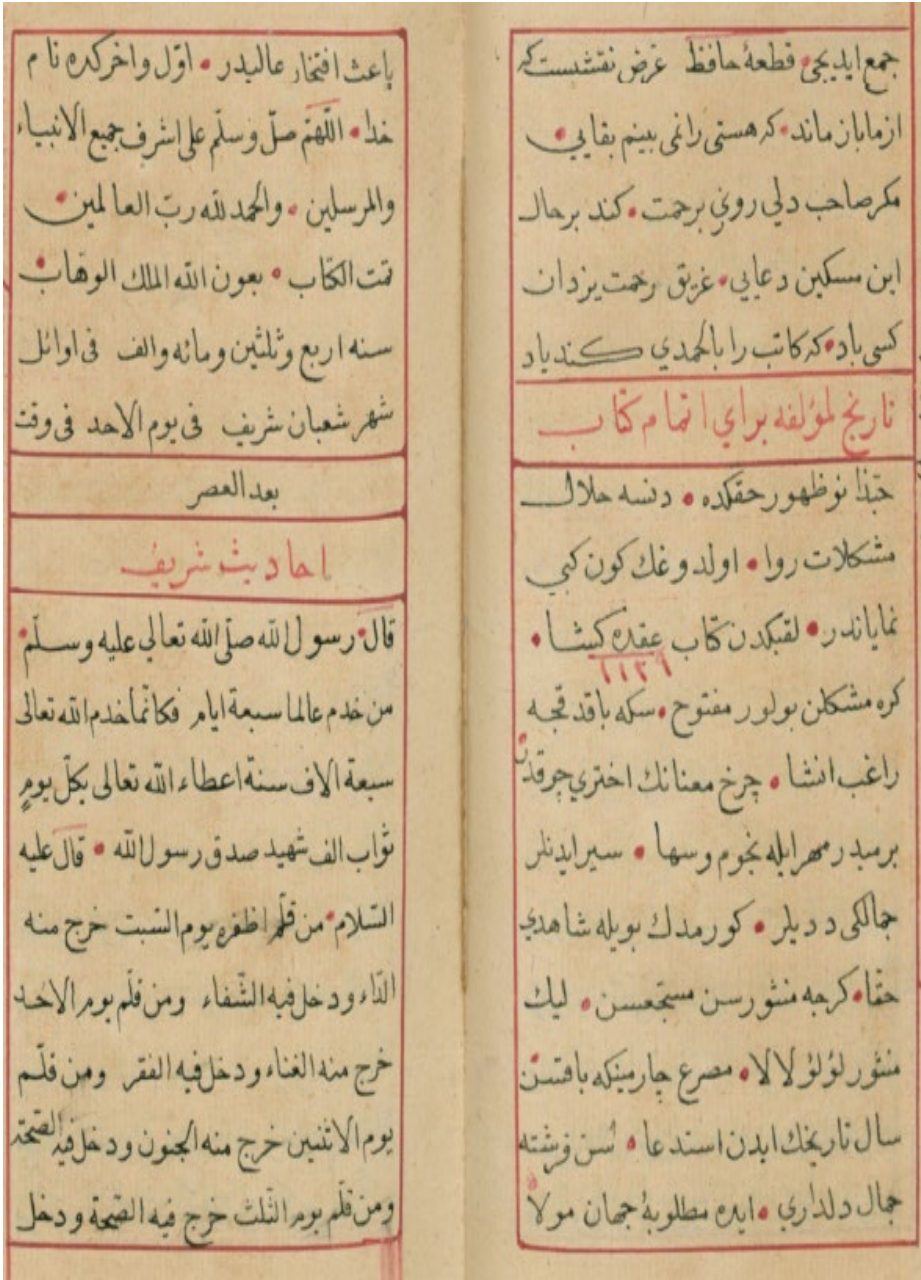
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Wbc656i315e2eV6-EZV1oh8-auWqşWQFIAPa4ZJe9LoOEh24b3VCKZzAUnvalbmD>

EK : Kırıklı Âlî'nin *Ukde-güşâ* isimli eseri ile manzumelerini içeren mecmuadan örnek sayfalar

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. Arşiv No: NEKTY03531-1b

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. Arşiv No: NEKTY03531-54b-55a